

Usmena epska pjesma u Grabovčevom Cvitu razgovora i Kačićevom Razgovoru ugodnom

Golub, Lea

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:066465>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-26**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

Lea Golub

**Usmena epska pjesma u Grabovčevom *Cvitu*
razgovora i Kačićevom *Razgovoru ugodnom***

(ZAVRŠNI RAD)

Rijeka, 2019.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Lea Golub

Matični broj: 0066233032

Usmena epska pjesma u Grabovčevom *Cvitu razgovora*
i Kačićevom *Razgovoru ugodnom*

ZAVRŠNI RAD

Preddiplomski studij: Hrvatski jezik i književnost/Pedagogija

Mentor: dr. sc. Irvin Lukežić

Rijeka, 9. rujna 2019.

IZJAVA

Kojom izjavljujem da sam završni rad naslova "Usmena epska pjesma u Grabovčevom *Cvitu razgovora* i Kačićevom *Razgovoru ugodnom*" izradio/la samostalno pod mentorstvom dr. sc. Irvina Lukežića.

U radu sam primijenio/la metodologiju znanstvenoistraživačkog rada i koristio/la literaturu koja je navedena na kraju završnog rada. Tuđe spoznaje, stavove, zaključke, teorije i zakonitosti koje sam izravno ili parafrazirajući naveo/la u diplomskom radu na uobičajen način citirao/la sam i povezo/la s korištenim bibliografskim jedinicama.

Student/ica:

Lea Golub

Potpis:

SADRŽAJ

1. UVOD	1-2
2. O AUTORIMA	2-8
2.1. Filip Grabovac	2-5
2.2. Andrija Kačić Miošić	5-8
3. O DJELIMA	8-12
3.1. <i>Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga</i>	8-10
3.2. <i>Razgovor ugodni naroda slovinskoga</i>	10-12
4. USMENA EPSKA PJESMA	12-15
5. UTJECAJ USMENE EPSKE PJESME	16-34
5.1. <i>Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga</i> Filipa Grabovca	16-24
5.2. <i>Razgovor ugodni naroda slovinskoga</i> Andrije Kačića Miošića	24-34
6. VEZA KAČIĆ – GRABOVAC	34-36
7. ZAKLJUČAK	37-38
8. POPIS LITERATURE	38-40
9. PRILOZI	41-62
9.1. Grabovac, Filip: <i>Rat treći aliti što govore mali</i>	41-52
9.2. Kačić Miošić, Andrija: <i>Pisma od ovoga strašnoga boja</i>	52-62
SAŽETAK I KLJUČNE RIJEČI	63

1. UVOD

Čovjekova potreba za stvaranjem, za ostavljanjem traga u beskrajnu vremena vodila je i riznici bogatstva zvanom književnost. To bogatstvo ipak nije samo u knjigama. Ono je živjelo i živi i u narodu. U njegovim pjesmama i pričama koje nastaju iz potreba tog naroda, a onda i za taj narod.

I kao što nema rijeke bez izvora, tako nema ni književnosti nekog vremena koja bar u nekoj mjeri ne bi izvirala iz iskustva prošlih vremena. A ta iskustva mogu biti sačuvana i u onoj književnosti koja se ne čuva u knjigama. I dvojica autora o čijem će stvaralaštvu u ovom radu biti riječi svoje su stihove crpili iz izvora baš te, u narodu nastale i u njemu čuvane, književnosti. Ta dvojica autora su Filip Grabovac i Andrija Kačić Miošić. A izvor je usmena epska pjesma.

Cilj je ovog rada pokazati na primjerima dviju Grabovčevih pjesama iz njegova *Cvita razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga* i triju Kačićevih iz *Razgovora ugodnog naroda slovinskoga* koji su to elementi usmene epike u njima prisutni.

Dijelovi rada posvećeni biografskim crticama iz života dvojice autora, njihovim djelima i usmenoj epskoj pjesmi temelje se na pregledu literature. Središnji dio rada onaj je u kojem se traže podudarnosti Grabovčevih i Kačićevih pjesama s usmenim epskim na temelju elemenata opisanih u knjizi Tome Maretića *Naša naroda epika*. Iako izdana na početku prošlog stoljeća, točnije 1909. godine, ova se knjiga pokazala kao najprihvatljiviji okvir za traženje sličnosti Grabovčevih pjesama *Iskazanje od oca fra Petra Kumbata* i *Rat treći aliti što govore mali*, te Kačićevih *Pisma od Kotromanovića* (br. 16), *Pisma od ovoga strašnoga boja* (br. 33) i *Treća pisma od Sinja, kako dođe pod nj Mustaj – paša* (br. 103) s usmenim epskim pjesmama. Izbor pjesma iz Grabovčevog djela bio je sužen, a najviše podudarnih elemenata pokazale su dvije spomenute pjesme. U Kačićevoj *pismarici* izbor je bio veći, ali ipak nije pao na one pjesme koje se u literaturi najčešće spominju kao usmene epske pjesme, *Pisma od grada Zadvarja*

i pjesme br. 43 i 44. o vojvodi Janku. Kako ne bi došlo do nerazmjera s obzirom na broj Grabovčevih pjesama, kao neprikladnije pokazale su se gore navedene pjesme br. 16, 33. i 103. U njima su pronađeni elementi iz Maretićeve knjige, a koji su se javili i u Grabovčevim pjesmama. Tako je u izbor ušla i *Pisma od Kotromanovića* (br. 16), koja za razliku od ostalih četiriju pjesama nije vezana uz tematiku borbe protiv Turaka, ali je zbog nekih svojih elemenata bila pogodna za analizu. Među odabranim Kačićevim pjesmama našla se i *Treća pisma od Sinja* (br. 103) čija tematika se poklapa s tematikom Grabovčevog *Rata trećega aliti što govore mali*. Tako je postala vidljiva i veza Kačić – Grabovac, kojoj je također posvećeno jedno poglavlje u ovom radu. Upravo sličnost stihova tih dviju pjesama ukazuje na vjerojatno Kačićevo poznavanje Grabovčevog *Cvita*.

Poslužili su tako odabrani Grabovčevi i Kačićevi stihovi da pokažu kako svaka rijeka ima svoj izvor, kako taj izvor može biti i pjesma nastala u narodu. I kako je upravo takav uzor najbolji za približavanje djela puku. Jer Grabovac i Kačić su pučki pisci i to prvi među franjevačkim piscima koji u svojim djelima afirmiraju svjetovnu tematiku i usmenu epiku. Vrijeme je stoga za književnu plovidbu kroz stihove njihovih djela, *Cvita razgovora* i *Razgovora ugodnog*.

2. O AUTORIMA

2.1. Filip Grabovac

Filip Grabovac rođen je 1697. ili 1698. godine u Podstoju kraj Vrlike. Otac mu je u tom kraju, kao istaknuti vojnik protiv Turaka, dobio zemljište. Školovao se kod župnika u Vrlici, a potom u franjevačkom samostanu na Visovcu.¹ Pridružuje se franjevcima u Zaostrugu i 1719. polaže redovničke zavjete. Tadašnji propisi reda nalagali su još tri godine učenja filozofije i četiri teologije. Ne zna se

¹ Botica, Stipe: *Filip Grabovac*, Zavod za znanost o književnosti, Zagreb 1990, str. 10.

sa sigurnošću gdje je Grabovac završio te nauke, vjerojatno negdje u Italiji.² Godine 1726. završio je studij³, specijalizaciju iz filozofije i teologije te je položio ispite za lektora i propovjednika. Iste je godine zaređen za svećenika.⁴

Godine 1729. imenovan je vojnim kapelanom hrvatskih konjanika u mletačkoj vojsci. Riječ je o jedinici koja se zvala *Compagnia de Croati a cavallo* ili *Regimento della cavalleria croata* i koja se kretala od Udina do Brescie. Tom linijom kretao se i Grabovac kao njezin kapelan. Stan mu je bio u samostanu sv. Bernarda u Veroni, gdje mu je bilo sjedište. Loše higijenske prilike i razne bolesti, pa tako i kuga, otežavale su Grabovčeva putovanja.⁵ Osim revne brige za bolesnike i ranjenike⁶, istaknuo se i kao mecena pomažući siromašne samostane te je uvršten među "oce provincije".⁷

Književni prvijenac mu je nevelika deseteračka pjesma *Esortazione amorosa di un zelante Dalmatino in verso illirico sopra il vestir abusivo praticato da molti ufficiali della stessa nazione illirica, omettendo l'antico uso eroico delli loro segnalati antenati appresso la Sereniss Republica*⁸, tiskana u Mlecima 1729. godine. Grabovac se poslužio formom letka. Kritika je to pomodarstva⁹ u odijevanju¹⁰, a kao primjer očuvanja nacionalnog identiteta autor izdvaja *kolunela* Antuna Kumbata.¹¹ Iste godine izaći će duždeva naredba oficirima o zabrani nošenja odjeće koja nije narodna. Oni koji naredbu prekrše bit će otpušteni iz

² Matić, Tomo: *Život i rad Filipa Grabovca* u Grabovac, Filip: *Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga*, JAZU, Zagreb 1951, str. 6.

³ Švelec, Franjo: *Iz naše književne prošlosti*, Književni krug, Split 1990, str. 213.

⁴ Botica, Stipe: *Filip Grabovac*, Zavod za znanost o književnosti, Zagreb 1990, str. 10-11.

⁵ Švelec, Franjo: *Iz naše književne prošlosti*, Književni krug, Split 1990, str. 213.

⁶ Botica, Stipe: *Filip Grabovac*, Zavod za znanost o književnosti, Zagreb 1990, str. 11.

⁷ Matić, Tomo: *Život i rad Filipa Grabovca* u Grabovac, Filip: *Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga*, JAZU, Zagreb 1951, str. 6.

⁸ Švelec, Franjo: *Iz naše književne prošlosti*, Književni krug, Split 1990, str. 213.

⁹ Botica, Stipe: *Filip Grabovac*, Zavod za znanost o književnosti, Zagreb 1990, str. 12.

¹⁰ Švelec, Franjo: *Iz naše književne prošlosti*, Književni krug, Split 1990, str. 213.

¹¹ Botica, Stipe: *Filip Grabovac*, Zavod za znanost o književnosti, Zagreb 1990, str. 12.

službe. Da je Grabovčeva pjesma prethodila naredbi da se zaključiti prema molbi duždu na kraju pjesme, a ne zahvali, koja bi se javila da je pjesma nastala nakon izdane naredbe. No to ne dokazuje i autorov izravan utjecaj na duždevu odluku.¹² Grabovac će unijeti pjesmu i u svoj *Cvit razgovora*.¹³

Svoju prvu i jedinu knjigu *Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga*¹⁴ Grabovac je tiskao 1747. godine u Mlecima. Građu je skupljao tijekom kapelanskog služenja. Knjiga se prodavala u Zadru i Splitu, a autor ju je donosio vojnicima u Mlecima. No nedugo nakon što je djelo izašlo, stigla je zabrana, iako je autor dao rukopis na pregled inkvizitoru.¹⁵

Šestorica Sinjana 10. listopada, iste godine kad je knjiga izdana, podnijeli su protiv autora tužbu *prokuratoru* Foscariniju. Dijelovi knjige, prema njihovim riječima, predstavljaju uvredu za državnu vlast i stanovnike Sinjske krajine. Nakon što je izrađen talijanski prijevod spornih mjesta, 24. studenog 1747. godine izdan je nalog za Grabovčevo uhićenje¹⁶, a 29. studenog biva bačen u tamnicu *Sotto i piombi*.¹⁷ Njegov *Cvit* gorio je na lomačama u Zadru, Splitu i Sinju. Sačuvano je samo pet primjeraka, od toga dva potpuna.¹⁸

Prvo saslušanje, i jedino o kojem je pronađen zapisnik, zbilo se 17. prosinca 1747. godine. Dokument o presudi nije sačuvan. Poznato je samo da je Grabovac molio nekog mogućnika da se zauzme za njega¹⁹, kao i da je nakon deset nedjelja provedenih u tamnici u Mlecima prevezen u franjevački samostan na otočiću

¹² Švelec, Franjo: *Iz naše književne prošlosti*, Književni krug, Split 1990, str. 213-214.

¹³ Botica, Stipe: *Filip Grabovac*, Zavod za znanost o književnosti, Zagreb 1990, str. 13.

¹⁴ Dukić, Davor: *Tematološki ogledi*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 2008, str. 65.

¹⁵ Botica, Stipe: *Filip Grabovac*, Zavod za znanost o književnosti, Zagreb 1990, str. 13-15.

¹⁶ Švelec, Franjo: *Iz naše književne prošlosti*, Književni krug, Split 1990, str. 215.

¹⁷ Botica, Stipe: *Filip Grabovac*, Zavod za znanost o književnosti, Zagreb 1990, str. 11.

¹⁸ Matić, Tomo: *Život i rad Filipa Grabovca* u Grabovac, Filip: *Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga*, JAZU, Zagreb 1951, str. 17.

¹⁹ Švelec, Franjo: *Iz naše književne prošlosti*, Književni krug, Split 1990, str. 215-216.

Santo Spirito.²⁰ U tom je samostanu bila tamnica za duhovna lica²¹ i u njemu će, izmučen bolešću i zatvorom, Filip Grabovac poći na vječan počinak 13. veljače 1749. godine.²²

2.2. Andrija Kačić Miošić

Andrija Kačić Miošić rodio se krajem ožujka ili početkom travnja 1704. godine u Bristu. Najstarijeg od četvorice sinova Bartula i Mande 17. travnja 1704. krstio je fra Tomas Radatović u zaostroškom samostanu kao Antuna. Andrija će mu biti redovničko ime.²³

Ujak Šimun Tomašević bio je gvardijan samostana u Zaostrogu, pa je tamo Antun završio temeljnu naobrazbu: čitanje; pisanje; hrvatsku, talijansku i latinsku gramatiku.²⁴ U istom je samostanu 10. ožujka 1720. godine obukao redovnički habit.²⁵

Nakon godine dana kušnje, 1721. godine Kačić je pošao u više škole, koje je završio do 1729. godine, u Budimu ili Osijeku.²⁶ Dio svog školovanja svakako

²⁰ Matić, Tomo: *Život i rad Filipa Grabovca* u Grabovac, Filip: *Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga*, JAZU, Zagreb 1951, str. 7.

²¹ Švelec, Franjo: *Iz naše književne prošlosti*, Književni krug, Split 1990, str. 216.

²² Matić, Tomo: *Život i rad Filipa Grabovca* u Grabovac, Filip: *Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga*, JAZU, Zagreb 1951, str. 7.

²³ Botica, Stipe: *Andrija Kačić Miošić*, Školska knjiga – Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Zbornik "Kačić", Zagreb 2003, str. 13.

²⁴ Vončina, Josip: *Životopis Andrije Kačića Miošića* u Kačić Miošić, Andrija: *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, Liber, Zagreb 1988, str. 12.

²⁵ Matić, Tomo: *Život i rad Andrije Kačića Miošića* u Kačić Miošić, Andrija: *Djela Andrije Kačića Miošića*, HAZU, Zagreb 1942, str. 8.

²⁶ Botica, Stipe: *Andrija Kačić Miošić*, Školska knjiga – Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Zbornik "Kačić", Zagreb 2003, str. 13.

je boravio u osječkom franjevačkom samostanu, o čemu govori samostanska bilješka iz 1725. godine, a moguće je da nikad i nije studirao u Budimu.²⁷

Više redove primio je: subđakonat 20. prosinca 1727. godine u Šibeniku, đakonat 13. ožujka 1728. godine u Skradinu i prezbiterat 22. svibnja 1728. godine u Šibeniku.²⁸

Poslijediplomsko obrazovanje, između 1728. i 1730. godine, nastavlja u Italiji. U Zaostrogu je 20. svibnja 1730. postavljen za lektora filozofije. U Mlecima je 1731. stekao lektorsku aprobaciju i položio ispit za generalnog profesora teologije. Moralku predaje u Zaostrogu od 1734. godine.²⁹

Godine 1735. Mletačka Dalmacija odijeljena je od franjevačke provincije Bosne Srebrene. Tada Kačić prelazi u samostan sv. Lovre u Šibeniku.³⁰ Godine 1745. odlazi u Sumatrin na Braču.³¹ Tamo ostaje do 1750., a između 1747. i 1749. godine gvardijan je samostana.³² Na Braču je započeo i gradnju novog samostana.³³

Od 1750. godine boravi u samostanu u Zaostrogu. Tamo se tijekom posljednjeg desetljeća svog života Kačić uglavnom bavio književnim radom.³⁴ Kratko je pomagao u bačinskoj župi, a između 1753. i 1754. godine bio je

²⁷ Vončina, Josip: *Životopis Andrije Kačića Miošića* u Kačić Miošić, Andrija: *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, Liber, Zagreb 1988, str. 13.

²⁸ Matić, Tomo: *Život i rad Andrije Kačića Miošića* u Kačić Miošić, Andrija: *Djela Andrije Kačića Miošića*, HAZU, Zagreb 1942, str. 9.

²⁹ Botica, Stipe: *Andrija Kačić Miošić*, Školska knjiga – Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Zbornik "Kačić", Zagreb 2003, str. 13.

³⁰ Isto, str. 15.

³¹ Matić, Tomo: *Život i rad Andrije Kačića Miošića* u Kačić Miošić, Andrija: *Djela Andrije Kačića Miošića*, HAZU, Zagreb 1942, str. 9.

³² Botica, Stipe: *Andrija Kačić Miošić*, Školska knjiga – Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Zbornik "Kačić", Zagreb 2003, str. 17.

³³ Matić, Tomo: *Život i rad Andrije Kačića Miošića* u Kačić Miošić, Andrija: *Djela Andrije Kačića Miošića*, HAZU, Zagreb 1942, str. 9.

³⁴ Isto, str. 9.

gardijan samostana. Često je putovao za potrebe književnog rada, tako i u Mletke gdje je otisnuo svoja tri djela.³⁵

Prvo mu je djelo *Elementa peripatethica* izdano na latinskom jeziku u Mlecima 1752. godine. Riječ je o filozofskom tečaju, a iako je Kačić napisao cijeli tečaj, samo je prvi dio tiskan. Rukopisi ostalih dijelova nisu sačuvani. *Elementa peripatethica* sastoji se od uvoda, tri knjige i zaključnog dijela. Jednostavno i jasno, interdisciplinarno i na temelju filozofije irskog franjevačkog filozofa Johannesusa Dunsa Scota, ali i antičkih filozofa i drugih kršćanskih umova, Kačić donosi filozofski sustav utemeljen na kršćanskoj srednjovjekovnoj filozofiji.³⁶

Prvo izdanje *Razgovora ugodnog naroda slovinskoga* tiskao je 1756. godine, drugo 1759., oba u Mlecima.³⁷ Ovom djelu će u radu biti posvećeno posebno poglavlje.

Korabljica je tiskana 1760. godine na štokavskoj ikavici, također u Mlecima. Sastoji se od dva dijela. U prvom je prepričana povijest *Starog zavjeta*, a u drugom *Novog*. U prvom dijelu podaci o povijesti drugih naroda Kačiću služe samo kako bi upotpunio sliku povijesti izabranog naroda. U drugom dijelu niže događaje od Kristova rođenja do 1760. godine baveći se kako "slugama Božjim" tako i "ereticima". Posebnu pozornost posvećuje povijesti hrvatskoga naroda. Iako slijedi tijek povijesti i povijesni iskaz svog vremena, nije riječ o znanstvenom djelu jer Kačić donosi i vlastite komentare povijesnih zbivanja. Ovakva se obrada stoga opravdava namjenom određenim recipijentima.³⁸

Kačić se istaknuo svojim književnim radom, ali i brigom za siromašne. U jednom će ga takvom pothvatu pomoći ubogima uhvatiti ledena kiša i narušiti njegovo ionako krhko zdravlje. U Zaoštrog se vratio potkraj studenog 1760. i

³⁵ Botica, Stipe: *Andrija Kačić Miošić*, Školska knjiga – Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Zbornik "Kačić", Zagreb 2003, str. 17.

³⁶ Isto, str. 18-22.

³⁷ Isto, str. 17.

³⁸ Isto, str. 23-30.

obolio od upale pluća. Ta će bolest ugasiti njegov život 14. prosinca 1760. godine.³⁹

3. O DJELIMA

3.1. *Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga*

Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga djelo je Filipa Grabovca tiskano u Mlecima 1747. godine.⁴⁰

Sam autor u "Opomeni k štioću", koja je svojevrstan predgovor djelu, piše o dva dijela *Cvita*. Prvi dio sastoji se od "razgovora duhovnih"⁴¹, uglavnom u stihovima.⁴² Drugi dio su "ukazanja vikova, naroda i kraljevstava"⁴³, uglavnom u prozi.⁴⁴ "Razgovori duhovni" u dijaloškoj su formi, prema kojoj mladić pita, a starac odgovara. Pouka je to o vjeri, u formi prikladnoj puku kojem je djelo i namijenjeno. U drugom dijelu *Cvita* autor nudi opće podatke iz svjetske povijesti podijeljene na šest "vikova". Događaji se izlažu prema *Starom* i dijelom prema *Novom zavjetu*. Grabovac govori o slavenskoj i o hrvatskoj povijesti, vjerojatno na temelju Orbinijeva *Kraljevstva Slavena*. Dijelom je riječ i o autorovim zapažanjima o ratovanju protiv Turaka.⁴⁵

S obzirom na tematsko ustrojstvo djelo se raslojava na: 1) *duhovne motive*, 2) *pučke tekstove*, 3) *prosvjetiteljsko – didaktičke upute*, 4) *kroničke strukture* i 5) *izvorne aktualne rodoljubne ostvaraje*. 1) Od *duhovnih motiva* najčešće se

³⁹ Vončina, Josip: *Životopis Andrije Kačića Miošića* u Kačić Miošić, Andrija: *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, Liber, Zagreb 1988, str. 15.

⁴⁰ Dukić, Davor: *Tematološki ogledi*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 2008, str. 65.

⁴¹ Švelec, Franjo: *Iz naše književne prošlosti*, Književni krug, Split 1990, str. 218.

⁴² Buljac, Miljenko: *Kaliopine lovorike*, Matica hrvatska Sinj, Sinj 2002, str. 46.

⁴³ Švelec, Franjo: *Iz naše književne prošlosti*, Književni krug, Split 1990, str. 218.

⁴⁴ Buljac, Miljenko: *Kaliopine lovorike*, Matica hrvatska Sinj, Sinj 2002, str. 46.

⁴⁵ Švelec, Franjo: *Iz naše književne prošlosti*, Književni krug, Split 1990, str. 218-220.

opjevavaju: Bog, duša, duhovno dobro, zlo, grijeh i smrt. Ovaj sloj temelji se na protureformacijskim pogledima s naglaskom na vrijednost duhovnog i prezirom prema tjelesnom. 2) Tri su pučka teksta *Cvita* i to: *Esortazione amorosa*, *Od pile* i *Od jednoga strašnog događaja*. Puku blisku tematiku koristi za moralnu pouku. 3) U svojim proznim *prosvjetiteljsko – didaktičkim uputama* često više kori svoga čitatelja negoli uči. Europskom prosvjetiteljstvu najbliži je kada govori iz neposrednog doživljaja i motrenja života. 4) *Kroničke strukture* pod utjecajem su osobnog doživljaja povijesti, pa se u njima Grabovac bavi katoličanstvom i poviješću svog naroda. 5) U *izvornim motivima* osmercima i desetercima opjevava narodno.⁴⁶ Tako u *Slavi Dalmacije, Primalenoj uspomeni od Kotora*, pjesmi o *fratru Kumbatu* i *Pjesmi o Sinju*.⁴⁷

Djelo je pisano ikavskom štokavštinom.⁴⁸

Osim protureformacije, u djelu se ocrtavaju ideje prosvjetiteljstva i pučka književnost.⁴⁹ Ideje protureformacije oblikovane na saboru u Tridentu u *Cvitu* su vidljive osobito u prvom dijelu u kojem kao motivi dominiraju grijeh i kazna za grijeh.⁵⁰ Grabovčeva slika svijeta izrazito je pesimistična, svijet je izgubio svaku vrijednost. Dok prošlost vidi u pozitivnom svjetlu, obrušava se na sadašnjost. Iako to nije u skladu s optimističnom, budućnosti okrenutom, prosvjetiteljskom slikom svijeta⁵¹, u Grabovčevom djelu ocrtavaju se i ideje prosvjetiteljstva. Na prvi dio *Cvita* tako se može gledati kao na moralno – etičko prosvjećivanje, a na drugi kao na nacionalno i socijalno prosvjećivanje. Pritom treba imati na umu da se hrvatsko prosvjetiteljstvo razlikuje od onog europskog po svojoj kršćanskoj sastavnici. Grabovac iskazuje afirmativan stav prema folkloru, što nije bilo uobičajeno za franjevce. Takav stav i uvođenje svjetovne tematike novine su franjevačkoj

⁴⁶ Botica, Stipe: *Filip Grabovac*, Zavod za znanost o književnosti, Zagreb 1990, str. 88-91.

⁴⁷ Isto, str. 77-82.

⁴⁸ Fališevac, Dunja: *Kaliopin vrt II*, Književni krug, Split 2003, str. 115.

⁴⁹ Dukić, Davor: *Tematološki ogledi*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 2008, str. 66.

⁵⁰ Fališevac, Dunja: *Kaliopin vrt II*, Književni krug, Split 2003, str. 111.

⁵¹ Isto, str. 117.

književnosti. U *Cvitu* se javljaju tradicionalni postupci, oblici i teme pučke književnosti, tako u *Esortazione amorosa*.⁵²

Na kraju se važno osvrnuti i na one dijelove *Cvita* koji su njegovom autoru donijeli tamnicu, a samom *Cvitu* lomaču. Sinjane koji su protiv njega podigli tužbu zasmetao je prozni tekst *Od Vrljike* u kojem Grabovac osporava njihovo junaštvo, a hvali Vrličane.⁵³ Osim kritike domaćih, Grabovčevi tužitelji pronašli su u njegovom djelu i nesklonost mletačkoj vlasti, tako u tvrdnji o nevjernicima koji gaze Dalmaciju i onoj o *kolunelu* Grgi Nakiću kao izdajniku.⁵⁴

Iako Grabovčevim *Cvitom* dominira duhovni sadržaj, on ostaje važan zbog okretanja svjetovnoj tematici i pučkom stvaralaštvu. To će više doći do izražaja u djelu njegova suvremenika i subrata Andrije Kačića Miošića koji će čitav svoj *Razgovor ugodni* temeljiti upravo na tome, a o čemu će više biti riječi u nastavku.

3.2. *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*

Prvo izdanje djela *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* Andrije Kačića Miošića tiskano je u Mlecima 1756. godine, a drugo, također u Mlecima, 1759.⁵⁵

U prvom se nalazi 41 pjesma, a u drugom 136 pjesama. Sve pjesme iz prvog izdanja ušle su i u drugo, 20 ih je doživjelo izmjene. Dio pjesama ima proznu parafrazu, a dio ju nema.⁵⁶ Stihovi prenose sve važnije obavijesti iznesene u prozi ili se njima obrađuje dio proznog sadržaja, a stih se u nekim slučajevima i razlikuje od proze, tako u pjesmama br. 11, 12, 18, 24, 35, 45, 66, 96.⁵⁷

⁵² Dukić, Davor: *Tematološki ogledi*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 2008, str. 66-69.

⁵³ Švelec, Franjo: *Iz naše književne prošlosti*, Književni krug, Split 1990, str. 222.

⁵⁴ Matić, Tomo: *Život i rad Filipa Grabovca* u Grabovac, Filip: *Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga*, JAZU, Zagreb 1951, str. 16.

⁵⁵ Botica, Stipe: *Andrija Kačić Miošić*, Školska knjiga – Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Zbornik "Kačić", Zagreb 2003, str. 17.

⁵⁶ Njih 90.

⁵⁷ Dukić, Davor: *Poetike hrvatske epike 18. stoljeća*, Književni krug, Split 2002, str. 27-28.

U *Razgovoru* prepoznamo dva kompozicijska tipa. Prvi je tip zastupljeniji i obilježava ga postojanje cjelovite fabule. Riječ je o fabularnim pjesmama i to obično s jednom fabularnom crtom. Drugi tip obilježava nepostojanje jedinstvene fabule. To su pjesme u kojima se nižu imena, atribucije i djela junaka. Riječ je o kataloškim pjesmama s pohvalničkom funkcijom.⁵⁸

Djelo je pisano ikavskom štokavštinom.⁵⁹

Mogu se izdvojiti dva dijela *Razgovora*. U prvom Kačić kronološki prikazuje kraću povijest svijeta od stvaranja do osamnaestoga stoljeća. Govori o prvim kršćanima, slovinskim odličnicima i kraljevima te o dolasku Turaka i njihovim osvajanjima do kraja četrnaestoga stoljeća. U drugom dijelu niže događaje vezane uz borbu protiv Turaka od petnaestoga stoljeća nadalje. Najveći broj pjesama opjevava mjesne događaje.⁶⁰

Kao izvorima za svoje djelo Kačić se služi tiskanim knjigama na latinskom, talijanskom i hrvatskom jeziku, dokumentima te usmenom predajom.⁶¹ On želi povijesne događaje opjevati na temelju pouzdanih izvora.⁶²

U predgovoru "Pripoljubljenom štioću" autor objašnjava nastanak svoje pjesmarice. Svojim bilježenjem važnih povijesnih događaja on ne želi samo sačuvati povijest već i poučiti neobrazovana čitatelja.⁶³ Ovdje je vidljiva namjena

⁵⁸ Isto, str. 31.

⁵⁹ Rišner, Vlasta: *O jeziku A. Kačića Miošića* u zborniku *Fra Andrija Kačić Miošić i kultura njegova doba*, urednik: Dunja Fališevac, HAZU, Zagreb 2007, str. 245.

⁶⁰ Botica, Stipe: *Andrija Kačić Miošić*, Školska knjiga – Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Zbornik "Kačić", Zagreb 2003, str. 42.

⁶¹ Isto, str. 42.

⁶² Isto, str. 67.

⁶³ Fališevac, Dunja: *Kačićeva poetika u kontekstu poetičkih programa hrvatske književne kulture 18. stoljeća* u zborniku *Fra Andrija Kačić Miošić i kultura njegova doba*, urednik: Dunja Fališevac, HAZU, Zagreb 2007, str. 96.

Kačićeva djela, to je djelo namijenjeno puku⁶⁴, pa je i zaodjenuto u ruho blisko puku.

Sukladnost Kačićevih s narodnim pjesmama prepoznaje se na sižejnoj, motivsko – tematskoj i stilskoj razini.⁶⁵ On se predstavlja kao starac Milovan, slijepi guslar.⁶⁶ Kiti svoje likove junačkom aureolom da ih otme zaboravu. No narodna se pjesma udaljava od zbiljskih podataka ili ih relativizira, pa se Kačić s modelom narodne pjesme u svom prikazu povijesnih tema nije mogao u potpunosti poistovjetiti. Njegova je namjera govoriti istinu, a ona je dostupna u knjigama koje koristi kao izvor za svoje djelo.⁶⁷

Osim primanja od narodnih pjesama Kačić je utjecao na one koje će nastati nakon njegova *Razgovora*.⁶⁸ On je prva značajnija pojava nakon baroka u nas, a rijetko će tko imati toliko nasljedovatelja koliko ih je imao Kačić.⁶⁹

4. USMENA EPSKA PJESMA⁷⁰

Dio života naroda koji je u nas u prošlosti obrađivao polja i uzgajao stoku bile su i njegove pjesme. U njima se ocrtavalo narodu blisko i važno, pa tako i njihova burna i teška povijest. Pjevali su ih nadareniji, danas nepoznati, pojedinci. Takva se književnost prenosila usmenim putem⁷¹ i upravo ju medij kojim se

⁶⁴ Botica, Stipe: *Andrija Kačić Miošić*, Školska knjiga – Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Zbornik "Kačić", Zagreb 2003, str. 9.

⁶⁵ Dukić, Davor: *Poetike hrvatske epike 18. stoljeća*, Književni krug, Split 2002, str. 34.

⁶⁶ Botica, Stipe: *Andrija Kačić Miošić*, Školska knjiga – Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Zbornik "Kačić", Zagreb 2003, str. 9.

⁶⁷ Botica, Stipe: *Andrija Kačić Miošić i narodna pjesma* u zborniku *Fra Andrija Kačić Miošić i kultura njegova doba*, urednik: Dunja Fališevac, HAZU, Zagreb 2007, str. 145.

⁶⁸ Isto, str. 238.

⁶⁹ Isto, str. 40.

⁷⁰ Iako se u literaturi javljaju različiti termini, za potrebe ovog rada koristit će se termin *usmena epska pjesma*. Odabran je s obzirom na odabranu podjelu na pjesme *obiteljskog sadržaja* i *junačke*. Tako će se u nastavku rada promatrati utjecaj *usmene epske pjesme*, i to *junačke*, na *Cvit razgovora* i *Razgovor ugodni*.

⁷¹ Čubelić, Tvrtko: *Junačke narodne pjesme*, Školska knjiga, Zagreb 1963, str. 5.

prenosila razlikuje od pisane književnosti.⁷² Stihovi se mogu kazivati ili pjevati uz pratnju gusla ili tambura.⁷³

Hrvatske usmene epske pjesme ubrajaju se u južnoslavenske usmenoepske tradicije.⁷⁴ Razlikuju se kraće pjesme baladnog ili obiteljskog sadržaja i junačke epske pjesme. Prve opjevavaju međuljudske, najčešće rodbinske, odnose, a druge uglavnom borbu protiv Turaka.⁷⁵ Uz jednog junaka ne veže se samo jedan siže, već se imena sele iz jedne u drugu pjesmu.⁷⁶ Neki od poznatijih junaka su Kraljević Marko, vojvoda Janko Sibirjanin i Ivan Senjanin. Izražena je dihotomija kršćanstvo/islam.⁷⁷ Ističu se pjesme koje se u književnoj historiografiji nazivaju *uskočkim* ili *hajdučkim*. Njihova je tematika vezana uz događaje na mletačko – turskoj, odnosno austrijsko – turskoj granici u razdoblju između šesnaestoga i devetnaestoga stoljeća.⁷⁸

Junačke epske pjesme su najčešće ispjevane u asimetričnom desetercu.⁷⁹ Odmor je u takvom stihu nakon 4 sloga (4+6).⁸⁰ Rjeđe su ispjevane u osmercu, a u starijoj usmenoj epici u dugom stihu bugarštice.⁸¹

Neka od njezinih značajnih obilježja su i stereotipni počeci, česte usporedbe i slavenska antiteza. Stereotipni počeci olakšavaju pamćenje narodne pjesme koja se prenosi usmenim putem⁸², primjerice:

⁷² Bošković – Stulli, Maja: *Što je usmena književnost* u Bošković – Stulli, Maja i Zečević, Divna: *Usmena i pučka književnost*, Liber, Zagreb 1978, str. 11.

⁷³ Čubelić, Tvrтко: *Junačke narodne pjesme*, Školska knjiga, Zagreb 1963, str. 6.

⁷⁴ U koje ulaze i bošnjačko – muslimanska, crnogorska, srpska, makedonska i bugarska usmena epika.

⁷⁵ Dukić, Davor: *Usmene epske pjesme I*, Matica hrvatska, Zagreb 2004, str. 9-11.

⁷⁶ Delorko, Olinko: *Narodne epske pjesme*, Matica hrvatska, Zagreb 1964, str. 17.

⁷⁷ Dukić, Davor: *Usmene epske pjesme I*, Matica hrvatska, Zagreb 2004, str. 10.

⁷⁸ Dukić, Davor: *Figura protivnika u hrvatskoj povijesnoj epici*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 1998, str.8.

⁷⁹ Dukić, Davor: *Usmene epske pjesme I*, Matica hrvatska, Zagreb 2004, str. 9-11.

⁸⁰ Čubelić, Tvrтко: *Junačke narodne pjesme*, Školska knjiga, Zagreb 1963, str. 8.

⁸¹ Dukić, Davor: *Usmene epske pjesme I*, Matica hrvatska, Zagreb 2004, str. 9-11.

⁸² Čubelić, Tvrтко: *Junačke narodne pjesme*, Školska knjiga, Zagreb 1963, str. 8.

*Mili Bože, čuda velikoga!*⁸³

Usporedbe služe ljepšem i življem prikazu onog o čemu se pjeva. Slavensku antitezu karakterizira postavljanje jedne tvrdnje, potom druge, zatim se obje niječu i postavlja se treća tvrdnja⁸⁴, primjerice:

Ili grmi, il` se zemlja trese?

Il` udara more o bregove?

Niti grmi, nit` se zemlja trese,

Nit` udara more o bregove,

*Već dijele blago svetitelji.*⁸⁵

Formulaičnost je značajna karakteristika usmene epike. Pod formulom se podrazumijevaju ustaljene upotrebe fraza, ustaljeno prikazivanje pojedinih situacija i ustaljen red tipičnih događaja.⁸⁶

U hrvatskoj književnosti epski žanrovi prisutni su od srednjeg vijeka do razdoblja moderne, najduže u europskoj književnosti. Pritom epski model nijedne zapadnoeuropske književnosti nije bio u tolikoj mjeri okrenut zbilji, nacionalnoj povijesti i društvenoj stvarnosti, osobito epu suvremenoj.⁸⁷

Epskoj tradiciji okreću se Petar Hektorović u svom *Ribanju i ribarskom prigovaranju*, Juraj Baraković u *Vili Slovinki* i Fran Krsto Frankopan u *Dijačkim*

⁸³ Isto, str. 8.

⁸⁴ Isto, str. 8-9.

⁸⁵ Isto, str. 9.

⁸⁶ Mlač, Krešimir: "Postanak i razvoj tradicionalnog a osobito epskog pjesništva", *Zbornik za narodni život i običaje* 48, Zagreb 1980, str. 354. <http://dizbi.hazu.hr/object/13391>

⁸⁷ Fališevac, Dunja: *Kaliopin vrt II*, Književni krug, Split 2003, str. 22.

junačkim.⁸⁸ To su samo neki od primjera značajnijih autora u hrvatskoj književnosti koji se njome koriste, a svoje mjesto ona je našla i u radu Filipa Grabovca i Andrije Kačića Miošića. Filip Grabovac u svoj *Cvit razgovora* unosi dvije duže⁸⁹ i jednu kraću⁹⁰ epsku pjesmu. Oslanja se na junačku epiku s tematikom pograničnih kršćansko – turskih sukoba. Andrija Kačić Miošić čitav svoj *Razgovor ugodni* gradi na usmenoj epskoj tradiciji. Najčešće se kao izvorne pjesme u njegovom djelu izdvajaju *Pisma od grada Zadvarja* i pjesme broj 43. i 44. o vojvodi Janku, o čijem je usmenom podrijetlu svjedočio i sam autor.⁹¹ I nakon Grabovca i Kačića epska tradicija imat će svoj odjek, a osobito će zanimanje za nju pokazati Narodni preporod.⁹² Rezultat poticaja prikupljanja usmenih epskih pjesama od strane Matice hrvatske s kraja devetnaestoga stoljeća vidljiv je u njezinoj ediciji *Hrvatske narodne pjesme*.⁹³ Značajno je i osnivanje Instituta za narodnu umjetnost 1948. godine, koji od 1991. godine djeluje kao Institut za etnologiju i folkloristiku.⁹⁴ U ediciji *Stoljeća hrvatske književnosti* usmenoj epici posvećene su dvije knjige.⁹⁵

Odjek usmene epske pjesme u književnosti znak je da ona izvire iz naroda za narod, da hoda s njim na stazama njegove povijesti i ostavlja na njemu značajan trag.

⁸⁸ Dukić, Davor: *Usmene epske pjesme I*, Matica hrvatska, Zagreb 2004, str. 17-22.

⁸⁹ *Iskazanje od oca fra Petra Kumbata i Rat treći aliti što govore mali*.

⁹⁰ *Primalena uspomena od Kotara*.

⁹¹ Dukić, Davor: *Usmene epske pjesme I*, Matica hrvatska, Zagreb 2004, str. 26-28.

⁹² Isto, str. 37.

⁹³ Isto, str. 44-45.

⁹⁴ Isto, str. 48.

⁹⁵ Isto, str. 52.

5. UTJECAJ USMENE EPSKE PJESME

5.1. *Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga* Filipa Grabovca

Utjecaj usmene epske pjesme na djelo *Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga* Filipa Grabovca bit će sagledan kroz analizu dviju pjesma iz drugog dijela *Cvita*. To su pjesme: *Iskazanje od oca fra Petra Kumbata, kako porobi svu Imosku krajinu i za malo grad ostade* i *Rat treći aliti što govore mali: proglasi ga đeneral Anđelo Emo u Sinju na prvi miseca sičnja godine 1715*.⁹⁶

Iskazanje od fra Petra Kumbata govori o Kumbatovoj osveti Turcima koji su mu ubili brata i o neuspjelom pokušaju zauzimanja grada.⁹⁷ Ova pjesma slijedi uskočki ili hajdučki tip usmene epike. No u njoj se javljaju i elementi koji nisu tipični za usmene epske pjesme, poput dosljednog rimovanja deseteraca parnom rimom.⁹⁸

Rat treći aliti što govore mali pjesma je s tematikom posljednjeg, neuspjelog, pohoda Turaka.⁹⁹ Bliska je usmenim epskim pjesmama o većim povijesnim događajima, poput bitke kod Sigeta 1566. godine.¹⁰⁰ Istu temu obrađuje i Kačićev *Razgovor ugodni*. Grabovac u svojoj pjesmi o Sinju slijedi

⁹⁶ U Prilozima je prijepis pjesme *Rat treći aliti što govore mali* iz koje je veći broj primjera, pa je uzeta kao reprezentativna za Grabovčev *Cvit*.

⁹⁷ Botica, Stipe: *Filip Grabovac*, Zavod za znanost o književnosti, Zagreb 1990, str. 80.

⁹⁸ Dukić, Davor: *Grabovčev Cvit razgovora i usmenoepska tradicija* u zborniku *Fra Filip Grabovac u kontekstu hrvatske kulture*, urednik: Neven Strukan, Poglavarstvo grada Vrlike – Matica hrvatska Vrlika – Matica hrvatska Sinj, Vrlika 1998, str. 117-118.

⁹⁹ Botica, Stipe: *Filip Grabovac*, Zavod za znanost o književnosti, Zagreb 1990, str. 81.

¹⁰⁰ Dukić, Davor: *Grabovčev Cvit razgovora i usmenoepska tradicija* u zborniku *Fra Filip Grabovac u kontekstu hrvatske kulture*, urednik: Neven Strukan, Poglavarstvo grada Vrlike – Matica hrvatska Vrlika – Matica hrvatska Sinj, Vrlika 1998, str. 117.

usmenoepsku tradiciju, no izražava i svoj osobni stav, pa je jasno da je riječ o autorskoj, a ne izvornoj, narodnoj, pjesmi.¹⁰¹

U nastavku će detaljnije biti riječi o elementima usmene epike koji se javljaju u pjesmi o Kumbatu i pjesmi o Sinju. Prije svega to je deseterac, stih tipičan za takvu epiku.¹⁰² Primjeri:

*Kad li Turci doli pogledaše
I lumbarde da su ugledaše,
Pripade se malo i veliko.*¹⁰³

*Mustaj paša u Cetinu dođe,
Dalmaciju svu robiti pođe.*¹⁰⁴

Kako broj slogova u stihu ne bi bio prevelik, sklanja se samo druga imenica, prva ostaje u nominativu.¹⁰⁵ Primjer:

*Roglić kneza da bi Bog ubio*¹⁰⁶

Da stih ne bi bio prekratak, javlja se genitiv na mjestu akuzativa.¹⁰⁷ Primjer:

¹⁰¹ Botica, Stipe: *Filip Grabovac*, Zavod za znanost o književnosti, Zagreb 1990, str. 81-82.

¹⁰² Maretić, Tomo: *Naša narodna epika*, Knjižara Jugoslavenske akademije, Zagreb 1909, str. 37.

¹⁰³ Svi primjeri stihova za analizu pjesama iz Grabovčeva *Cvita* preuzeti su iz Grabovac, Filip: *Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga*, JAZU, Zagreb 1951. Stoga će se u nastavku navoditi pjesma iz koje su stihovi preuzeti, broj stihova i stranica na kojoj se nalaze. Ovdje iz pjesme *Iskazanje od fra Petra Kumbata*, stihovi br. 141-143, str. 210.

¹⁰⁴ Iz pjesme *Rat treći aliti što govore mali*, stihovi br. 1-2, str. 222.

¹⁰⁵ Maretić, Tomo: *Naša narodna epika*, Knjižara Jugoslavenske akademije, Zagreb 1909, str. 38.

¹⁰⁶ Iz pjesme *Iskazanje od fra Petra Kumbata*, stih br. 153, str. 210.

¹⁰⁷ Maretić, Tomo: *Naša narodna epika*, Knjižara Jugoslavenske akademije, Zagreb 1909, str. 38.

*ne pridajte vi careva grada*¹⁰⁸

Istome služi i zamjena nominativa vokativom.¹⁰⁹ Primjer:

*tu je bio Grgo Bakoviću*¹¹⁰

Kako bi broj slogova bio potpun, upotrjebljavaju se deminutivi.¹¹¹ Primjer:

*Tutle grle na zemljicu pade*¹¹²

Istome služi i ponavljanje riječi na početku stiha.¹¹³ Primjer:

Al obrani sila od junaka

*al dopade pomoć od Mletaka?*¹¹⁴

Osobitost usmene epske pjesme je i spominjanje kraće riječi prve kada se dvije riječi povezuju veznikom *i*.¹¹⁵ Primjer:

*Ždero robi i Vir i Zagorje*¹¹⁶

U njima ime dolazi iza prezimena.¹¹⁷ Primjer:

¹⁰⁸ Iz pjesme *Iskazanje od fra Petra Kumbata*, stih br. 165, str. 211.

¹⁰⁹ Maretić, Tomo: *Naša narodna epika*, Knjižara Jugoslavenske akademije, Zagreb 1909, str. 38.

¹¹⁰ Iz pjesme *Rat treći aliti što govore mali*, stih br. 229, str. 227.

¹¹¹ Maretić, Tomo: *Naša narodna epika*, Knjižara Jugoslavenske akademije, Zagreb 1909, str. 38.

¹¹² Iz pjesme *Rat treći aliti što govore mali*, stih br. 33, str. 222.

¹¹³ Maretić, Tomo: *Naša narodna epika*, Knjižara Jugoslavenske akademije, Zagreb 1909, str. 39.

¹¹⁴ Iz pjesme *Rat treći aliti što govore mali*, stihovi br. 264-265, str. 227.

¹¹⁵ Maretić, Tomo: *Naša narodna epika*, Knjižara Jugoslavenske akademije, Zagreb 1909, str. 39.

¹¹⁶ Iz pjesme *Iskazanje od fra Petra Kumbata*, stih br. 107, str. 209.

¹¹⁷ Maretić, Tomo: *Naša narodna epika*, Knjižara Jugoslavenske akademije, Zagreb 1909, str. 39.

*I serdar je Tomašević Janko*¹¹⁸

Javljanju se stajaće riječi, pa tako oca zamjenjuje *babo*, muža *gospodar*, ženu *ljuba*, dijete *čedo*, kuću *kule* ili *dvori*, sisu *dojka*, a ići *hoditi*.¹¹⁹ Primjer:

*a neviste i lipe divojke
poturice fataju za dojke*¹²⁰

Za razliku od Homerovih epova, epiteti su "primitivni". To su epiteti koji se upotrebljavaju i u govoru, npr. *bijela ruka*, *crna zemlja*, *hladna voda*, *ljuta guja*, *ravno polje*, *sivi sokol*, *sitna knjiga*, *tvrda vjera*, *vedro nebo* i *zelena gora*.¹²¹ Primjer:

*Arambaša biše vitezova
kakonoti sivi sokolova,
kojim ovdje ne stavi imena,
jer je prošlo od tada vrimena.*¹²²

Među stalne epitete mogu ući i prilozici koji se postojano javljaju uz neke glagole, npr. *ljuto cviljeti/kleti*, *smjerno se klanjati* i *tiho besjediti*.¹²³ Primjer:

*Ljuto cvili Vučkoviću Bože*¹²⁴

¹¹⁸ Iz pjesme *Rat treći aliti što govore mali*, stih br. 223, str. 227.

¹¹⁹ Maretić, Tomo: *Naša narodna epika*, Knjižara Jugoslavenske akademije, Zagreb 1909, str. 41.

¹²⁰ Iz pjesme *Rat treći aliti što govore mali*, stihovi br. 127-128, str. 224.

¹²¹ Maretić, Tomo: *Naša narodna epika*, Knjižara Jugoslavenske akademije, Zagreb 1909, str. 42.

¹²² Iz pjesme *Rat treći aliti što govore mali*, stihovi br. 231-234, str. 227.

¹²³ Maretić, Tomo: *Naša narodna epika*, Knjižara Jugoslavenske akademije, Zagreb 1909, str. 46.

¹²⁴ Iz pjesme *Rat treći aliti što govore mali*, stih br. 37, str. 222.

Česte su usmenoj epskoj pjesmi poredbe koje se javljaju u jednom ili dva stiha, kratko i bez daljnjeg opisivanja. Jednostavne su kao i epiteti. Npr. *kao soko među golubove*.¹²⁵ Primjer:

*Sve za roblje raspadoše Turci
i raznose kako mrki vuci.*¹²⁶

Karakteristika je epske narodne pjesme i upotreba slavenske antiteze. Postavljaju se dvije tvrdnje, koje se potom niječu, da bi se postavila treća.¹²⁷ Primjer:

*Al obrani sila od junaka,
al dopadne pomoć od Mletaka?*

*Ne obrani sila od junaka
nit dopadne pomoć od Mletaka,*

*već u gradu bijaše prilika,
koja čini čuda privelika*¹²⁸

Usmena epika sklona je hiperbolama, posebno kad govori o junacima.¹²⁹ Primjer:

¹²⁵ Maretić, Tomo: *Naša narodna epika*, Knjižara Jugoslavenske akademije, Zagreb 1909, str. 48.

¹²⁶ Iz pjesme *Rat treći aliti što govore mali*, stihovi br. 129-130, str. 224.

¹²⁷ Čubelić, Tvrtko: *Junačke narodne pjesme*, Školska knjiga, Zagreb 1963, str. 9.

¹²⁸ Iz pjesme *Rat treći aliti što govore mali*, stihovi br. 263-268, str. 227-228.

¹²⁹ Maretić, Tomo: *Naša narodna epika*, Knjižara Jugoslavenske akademije, Zagreb 1909, str. 93.

*Plakala bi tad studena stina*¹³⁰

Među značajne karakteristike usmene epike ulaze i stereotipni počeci pjesama. Tako: *kako tko (jedan čovjek ili više njih) vino pije ili kako tko knjigu piše*.¹³¹ Primjer:

*Slušaj brate, tako ti radosti,
Kakve jesu Kumbata žalosti.
Starac Kumbat bilu knjigu piše,
u Makarskoj manastiru biše.*¹³²

Gotovo da i nema narodne pjesme u kojoj se ne javljaju bilo dijalozi bilo monolozi¹³³, pa ih koristi i Grabovac. Primjeri:

*Sve na viku k Mustaj – paši dođe
i ovako govoriti pođe:
»Mustaj – paša, mila majko naša,
milosrđe, budi volja vaša!
Muhameda tako ti zlamena,
sici, paša, zmije iz kamena.
Nami jesu vrata zatvorili,
strah i žalost na nas oborili,
svuda robe i do Banja Luke.
Upadoše sad u naše ruke:
nigda š njima mira ne imamo,*

¹³⁰ Iz pjesme *Rat treći aliti što govore mali*, stih br. 120, str. 224.

¹³¹ Maretić, Tomo: *Naša narodna epika*, Knjižara Jugoslavenske akademije, Zagreb 1909, str. 69.

¹³² Iz pjesme *Iskazanje od fra Petra Kumbata*, stihovi br. 1-4, str. 207.

¹³³ Maretić, Tomo: *Naša narodna epika*, Knjižara Jugoslavenske akademije, Zagreb 1909, str. 58.

*sve za bitke ćorde poimamo.
Ili sici silne Vrljićane.
il Livljane, tvoje Glamoćane.
Tako l` ne ćeš učiniti moći
protiv ćemo mi do cara poći.«
Kad je paša razumio za to,
ter ovako odgovori na to:
»Što oružje god nositi može
(oh nepravde i nevire, Bože!)
da se siće zovite dželate,
a pustite plaćene soldate.
Sve ostalo za roblje vodite.
Uklon`te se, od mene odite.«¹³⁴*

*Žali serdar dva Lovrića svoja:
»Jao meni, dva sokola moja,
dvi aždaje od Cetine ravne,
nigda neću pribolijet rane.«¹³⁵*

Za usmenu epsku pjesmu karakteristični su i opisi, npr. dvoboja. Češći su u deseteračkim pjesmama, nego u bugaršticama.¹³⁶ Primjer:

*Kad li Turci u grad nagrnuše,
vas ta skerlet i kov odgrnuše,
dicu malu na četvero deru,
što je staro, po zemljici steru,*

¹³⁴ Iz pjesme *Rat treći aliti što govore mali*, stihovi br. 167-190, str. 225-226.

¹³⁵ Isto, stihovi br. 39-42, str. 222-223.

¹³⁶ Maretić, Tomo: *Naša narodna epika*, Knjižara Jugoslavenske akademije, Zagreb 1909, str. 84.

*a neviste i lipe divojke
poturice fataju za dojke.*¹³⁷

Kao motiv u usmenoj epskoj pjesmi javlja se knjiga. Može imati dva značenja. Prvo je knjiga (lat. *liber*), drugo je pismo (lat. *epistola*).¹³⁸ Primjer:

*Knjigu piše s tugom uzdrćanom
ter ju šalje Turkom Imoćanom*¹³⁹

U usmenoj epici nije neobično da junaci plaču.¹⁴⁰ Primjer:

*suze roni, a banu govori*¹⁴¹

Svoje mjesto u njoj imaju i brojevi. Od manjih su najčešći: 3, 4, 7 i 9; od srednjih: 12, 15 i 30; a od većih: 100, 300 i 1000.¹⁴² Primjer:

*Trikrat Gospe svom se moli Sinu,
dokle Isus milostju obsinu*¹⁴³

Za kraj analize, kao zanimljiva značajka usmene epske pjesme javljaju se humor i fina ironija, primjerice oblačenje tuđeg ruha i oružja koje biva preveliko.¹⁴⁴ Primjer:

¹³⁷ Iz pjesme *Rat treći aliti što govore mali*, stihovi br. 123-128, str. 224.

¹³⁸ Maretić, Tomo: *Naša narodna epika*, Knjižara Jugoslavenske akademije, Zagreb 1909, str. 257.

¹³⁹ Iz pjesme *Iskazanje od fra Petra Kumbata*, stihovi br. 7-8, str. 207.

¹⁴⁰ Maretić, Tomo: *Naša narodna epika*, Knjižara Jugoslavenske akademije, Zagreb 1909, str. 260.

¹⁴¹ Iz pjesme *Iskazanje od fra Petra Kumbata*, stih br. 45, str. 208.

¹⁴² Maretić, Tomo: *Naša narodna epika*, Knjižara Jugoslavenske akademije, Zagreb 1909, str. 91.

¹⁴³ Iz pjesme *Rat treći aliti što govore mali*, stihovi br. 293-294, str. 228.

¹⁴⁴ Maretić, Tomo: *Naša narodna epika*, Knjižara Jugoslavenske akademije, Zagreb 1909, str. 97-98.

*Aj Kumbate, ti se veselio,
već s` Imoski nije naselio
Niti će se do Božijeg suda,
(to se naču, gdi govore svuda)¹⁴⁵*

5.2. Razgovor ugodni naroda slovinskoga Andrije Kačića Miošića

Utjecaj usmene epske pjesme na djelo *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* Andrije Kačića Miošića bit će sagledan kroz analizu triju pjesma iz drugog izdanja *Razgovora*. To su pjesme: *Pisma od Kotromanovića* (br. 16), *Pisma od ovoga strašnoga boja* (br. 33) i *Treća pisma od Sinja i njegovi vitezova, kako dođe pod nj sarašćer Mustaj – paša samo sto iljada vojske* (br. 103).¹⁴⁶ Baš kao i u Grabovčevim i u Kačićevim pjesmama javljaju se i elementi koji nisu tipični za usmenu epiku.¹⁴⁷

Pisma od Kotromanovića govori o skladnom životu trojice braće i njihovoj sestri Danici. Protiv njih se okrenuo narod u Bosni, ali prije no što su ih uspjeli pobiti trojica braće i sestra bježe. Danica je umrla u Rimu, a dubrovačka vlastela pomirila je braću s Bošnjacima te je brat Stipan postao bosanski ban.¹⁴⁸ Kačić u ovu priču iz prozne parafraze u pjesmi umeće vile koje su navele Bošnjake da se okrenu protiv braće.

Pisma od ovoga strašnoga boja donosi priču o Musi koji je izdao bana Skenderbega i pošao u Carigrad. Tamo je od cara zatražio vojsku da porazi Skenderbega. Nakon što mu je silna vojska izginula u bitci, Musa bježi u Carigrad.

¹⁴⁵ Iz pjesme *Iskazanje od fra Petra Kumbata*, stihovi br. 196-199, str. 211.

¹⁴⁶ U Prilozima je prijepis pjesme *Pisma od ovoga strašnoga boja* (br. 33) iz koje je najveći broj primjera, pa je uzeta kao reprezentativna za Kačićev *Razgovor ugodni*.

¹⁴⁷ Dukić, Davor: *Poetike hrvatske epike 18. stoljeća*, Književni krug, Split 2002, str. 34.

¹⁴⁸ Kačić Miošić, Andrija: *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, Liber, Zagreb 1988, str. 231-232.

Ondje ga car želi pogubiti, ali Turci svjedoče o njegovom junaštvu. Vraća se Skenderbegu koji ga dočekuje kao otac izgubljenog sina.¹⁴⁹ Za Kačića je Skenderbeg važan koliko je to za usmenu epiku Marko Kraljević.¹⁵⁰ On je oličenje svih vrlina.¹⁵¹

Treća pisma od Sinja, kako dođe pod nj Mustaj – paša govori o pobjedi Sinjana nad Mustaj – pašom 1715. godine. Istu temu obradio je i Grabovac u svojoj pjesmi *Rat treći aliti što govore mali*. Dok Grabovac veću važnost pridaje Gospinoj pomoći, Kačić ni ovdje ne zaboravlja junake. Pjesma mu ipak ne završava uobičajenim nazdravljanjem vrsnim junacima, već čašćenjem Bogorodice.¹⁵²

U nastavku će biti riječi o elementima usmene epike koji se javljaju u tri navedene pjesme. Pritom se objašnjenja neće ponovno donositi za one elemente koji su već spomenuti u analizi Grabovčevih pjesama. Objašnjenja će imati samo oni elementi koji se spominju prvi puta.

Deseterac.¹⁵³ Primjeri:

*Tri se braca lipo milovaše
i zajedno skladno pribivaše;
gledale ji iz gorice vile,
gledale su ter su besidile¹⁵⁴*

¹⁴⁹ Isto, str. 341-344.

¹⁵⁰ Botica, Stipe: *Andrija Kačić Miošić*, Školska knjiga – Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Zbornik "Kačić", Zagreb 2003, str. 133.

¹⁵¹ Isto, str. 138.

¹⁵² Isto, 203-204.

¹⁵³ Maretić, Tomo: *Naša narodna epika*, Knjižara Jugoslavenske akademije, Zagreb 1909, str. 37.

¹⁵⁴ Svi primjeri stihova za analizu pjesama iz Kačićeva *Razgovora ugodnog* preuzeti su iz Kačić Miošić, Andrija: *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, Liber, Zagreb 1988. Stoga će se u nastavku navoditi pjesma iz koje su stihovi preuzeti, broj stihova i stranica na kojoj se nalaze. Ovdje iz pjesme *Pisma od Kotromanovića* (br. 16), stihovi br. 9-12, str. 232.

*Kada dođe caru čestitomu,
lipo ga je care pričekao,
uza se je Musu postavio
da mu služe paše i veziri.*¹⁵⁵

*Još ne biše zora zabilila
ni danica lica pomolila,
zove vila s Prologa planine
vitezove od ravne Cetine*¹⁵⁶

Sklanja se samo druga imenica, prva ostaje u nominativu.¹⁵⁷ Primjer:

*ode dvorit Otmanović cara*¹⁵⁸

Genitiv na mjestu akuzativa.¹⁵⁹ Primjer:

*Jedni paze Sinja bijeloga*¹⁶⁰

Zamjena nominativa vokativom.¹⁶¹ Primjer:

*što zapita, to mu care daje*¹⁶²

¹⁵⁵ Iz pjesme *Pisma od ovoga strašnoga boja* (br. 33), stihovi br. 25-28, str. 345.

¹⁵⁶ Iz pjesme *Treća pisma od Sinja, kako dođe pod nj Mustaj – paša* (br. 103), stihovi br. 1-4, str. 703.

¹⁵⁷ Maretić, Tomo: *Naša narodna epika*, Knjižara Jugoslavenske akademije, Zagreb 1909, str. 38.

¹⁵⁸ Iz pjesme *Pisma od ovoga strašnoga boja* (br. 33), stih br. 24, str. 344.

¹⁵⁹ Maretić, Tomo: *Naša narodna epika*, Knjižara Jugoslavenske akademije, Zagreb 1909, str. 38.

¹⁶⁰ Iz pjesme *Treća pisma od Sinja, kako dođe pod nj Mustaj – paša* (br. 103), stih br. 73, str. 705.

¹⁶¹ Maretić, Tomo: *Naša narodna epika*, Knjižara Jugoslavenske akademije, Zagreb 1909, str. 38.

¹⁶² Iz pjesme *Pisma od ovoga strašnoga boja* (br. 33), stih br. 38, str. 345.

Deminutivi.¹⁶³ Primjer:

*kleknu Turčin na zemljicu crnu*¹⁶⁴

Ponavljjanje na početku stiha.¹⁶⁵ Primjer:

s nevirom je vojevat počeo,
*s nevirom je po svita oteo*¹⁶⁶

Spominjanje kraće riječi prve kada se dvije riječi povezuju veznikom *i*.¹⁶⁷

Primjer:

*otećemo polja i livade*¹⁶⁸

Ime dolazi iza prezimena.¹⁶⁹ Primjer:

*vojevodu Grabovca Antuna*¹⁷⁰

Stajace riječi.¹⁷¹ Primjer:

a neviste i mlade divojke

¹⁶³ Maretić, Tomo: *Naša narodna epika*, Knjižara Jugoslavenske akademije, Zagreb 1909, str. 38.

¹⁶⁴ Iz pjesme *Pisma od ovoga strašnoga boja* (br. 33), stih br. 83, str. 346.

¹⁶⁵ Maretić, Tomo: *Naša narodna epika*, Knjižara Jugoslavenske akademije, Zagreb 1909, str. 39.

¹⁶⁶ Iz pjesme *Treća pisma od Sinja, kako dođe pod nj Mustaj – paša* (br. 103), stihovi br. 127-128, str. 707.

¹⁶⁷ Maretić, Tomo: *Naša narodna epika*, Knjižara Jugoslavenske akademije, Zagreb 1909, str. 39.

¹⁶⁸ Iz pjesme *Pisma od Kotromanovića* (br. 16), stih br. 47, str. 233.

¹⁶⁹ Maretić, Tomo: *Naša narodna epika*, Knjižara Jugoslavenske akademije, Zagreb 1909, str. 39.

¹⁷⁰ Iz pjesme *Treća pisma od Sinja, kako dođe pod nj Mustaj – paša* (br. 103), stih br. 187, str. 708.

¹⁷¹ Maretić, Tomo: *Naša narodna epika*, Knjižara Jugoslavenske akademije, Zagreb 1909, str. 41.

*poturice fataju za dojke*¹⁷²

Epiteti.¹⁷³ Primjer:

*Diže Musu za bijelu ruku*¹⁷⁴

Prilozi koji se postojano javljaju uz neke glagole.¹⁷⁵ Primjer:

*To je čula vila Slovinkinja
ter je njimam tiho besidila*¹⁷⁶

Poredbe.¹⁷⁷ Primjer:

*ter poleti kano lastavica*¹⁷⁸

Slavenska antiteza.¹⁷⁹ Primjer:

*Tri su bora usporeda resla,
među njimam jela tankovita:
nisu ono tri bora zelena,
nit je ono jela tankovita,*

¹⁷² Iz pjesme *Treća pisma od Sinja, kako dođe pod nj Mustaj – paša* (br. 103), stihovi br. 113-114, str. 706.

¹⁷³ Maretić, Tomo: *Naša narodna epika*, Knjižara Jugoslavenske akademije, Zagreb 1909, str. 42.

¹⁷⁴ Iz pjesme *Pisma od ovoga strašnoga boja* (br. 33), stih br. 221, str. 350.

¹⁷⁵ Maretić, Tomo: *Naša narodna epika*, Knjižara Jugoslavenske akademije, Zagreb 1909, str. 46.

¹⁷⁶ Iz pjesme *Pisma od Kotromanovića* (br. 16), stihovi br. 17-18, str. 233.

¹⁷⁷ Maretić, Tomo: *Naša narodna epika*, Knjižara Jugoslavenske akademije, Zagreb 1909, str. 48.

¹⁷⁸ Iz pjesme *Pisma od ovoga strašnoga boja* (br. 33), stih br. 116, str. 347.

¹⁷⁹ Čubelić, Tvrtko: *Junačke narodne pjesme*, Školska knjiga, Zagreb 1963, str. 9.

*već su ono tri mila brajena,
tri brajena Kotromanovića,
i Danica, njiova sestrica,
usrid Jajca grada odgojena.¹⁸⁰*

Hiperbola.¹⁸¹ Primjer:

*Kako viče Musa kapetane,
razlišu se brda i doline¹⁸²*

Stereotipni počeci.¹⁸³ Primjer:

*Knjigu piše Otmanović care,
po imenu Memed Sulemane,
ter je šalje Musi kapetanu,
Skenderbega bana đeneralu¹⁸⁴*

U usmenoj epici nekoliko ljudi odjednom izgovara iste riječi, npr. *pita njega trideset čobana.*¹⁸⁵ Primjer:

*Vele njemu Turci janjičari:
»Nemoj, care, mili gospodare,
jer je junak Arbanasin Musa*

¹⁸⁰ Iz pjesme *Pisma od Kotromanovića* (br. 16), stihovi br. 1-4, str. 232.

¹⁸¹ Maretić, Tomo: *Naša narodna epika*, Knjižara Jugoslavenske akademije, Zagreb 1909, str. 93.

¹⁸² Iz pjesme *Pisma od ovoga strašnoga boja* (br. 33), stihovi br. 99-100, str. 347.

¹⁸³ Maretić, Tomo: *Naša narodna epika*, Knjižara Jugoslavenske akademije, Zagreb 1909, str. 69.

¹⁸⁴ Iz pjesme *Pisma od ovoga strašnoga boja* (br. 33), stihovi br. 1-4, str. 344.

¹⁸⁵ Maretić, Tomo: *Naša narodna epika*, Knjižara Jugoslavenske akademije, Zagreb 1909, str. 105.

*ka i vitez Skenderbeže bane.*¹⁸⁶

Dijalozi i monolozi.¹⁸⁷ Primjeri:

*Bi u Sinju Gospina prilika
koja čini čudesa velika:
trikrat se je u gradu znjojila
moleć sinka, koga je rodila,*

*da pogleda na svoje stvorenje,
koje nosi njegovo zlamenje:
»Zarad, sinko, tvoje gorke muke
ne daj puka u nevirne ruke!*

*Tako t` moje velike žalosti,
nu se smiluj ter grišnikom prosti:
plačna gledat ja ne mogu puka
ni slušati njiova jauka.«*

*Ali Isus majci odgovara:
»Njiova je opačina stara.
Pusti mene, moja majko mila,
da pokaram ja njiova dila!*

*Njiovi mi dodijaše grisi,
nek jim sindžir oko vrata visi.«
Trikrat moli majka sina svoga*

¹⁸⁶ Iz pjesme *Pisma od ovoga strašnoga boja* (br. 33), stihovi br. 177-180, str. 349.

¹⁸⁷ Maretić, Tomo: *Naša narodna epika*, Knjižara Jugoslavenske akademije, Zagreb 1909, str. 58.

*da ne kara puka cetinskoga.*¹⁸⁸

*Ljuto cvili Vučkoviću Bože,
od tuge se junak prinemože,
žali serdar dva Lovrića svoja:
»Di ste sada, dva sokola moja,*

*koji sa mnom u četu odiste
ter od Livna robje dovodiste!
Ej Grgure, ljute moje rane,
ko će branit mlade Cetinjane?*

*Ej Filipe, rumena jabuko,
sva žalosti moja, sva teška muko,
jošter nisi lipo ni zenula,
a vidim te da si uvenula.»*¹⁸⁹

Opisi.¹⁹⁰ Primjer:

*To je čuo Gropa Zakarija,
knez i vitez, junak od starine:
on ne može srcu odoliti,
već se skače na konja viteza.*

*Udari ga čizmam i mazumam
i položi kopje od mejdana,*

¹⁸⁸ Iz pjesme *Treća pisma od Sinja, kako dođe pod nj Mustaj – paša* (br. 103), stihovi br. 221-240, str. 709-710.

¹⁸⁹ Iz pjesme *Treća pisma od Sinja, kako dođe pod nj Mustaj – paša* (br. 103), stihovi br. 41-52, str. 704.

¹⁹⁰ Maretić, Tomo: *Naša narodna epika*, Knjižara Jugoslavenske akademije, Zagreb 1909, str. 84.

*kubašliju nad oči nadmiče
ter poleti kano soko sivi.*

*Suproč njemu Atmadža delija,
udriše se, kako se sritoše:
jedan drugom rane ne zadaje
jer u štite kopja udariše.*

*Al evo ti goleme žalosti:
oba konja zemlji pokleknuše
od velike snage i itrosti,
mejdandžije na zemlju baciše.*

*Al se skaču na noge junaške
ter se svitlim sabljam udariše;
a kada se sablja izlomiše,
po bile se ufatiše ruke.*

*Evo, brate, i gore žalosti!
Jedan drugom dohrvat ne može:
na usta jim bila pina skače,
al Turčinu bila i krvava.*

*Hrvaše se od jutra do podne;
Kada li je po podnevu bilo,
kleknu Turčin na zemljicu crnu
ter izgubi rusu glavu svoju.¹⁹¹*

¹⁹¹ Iz pjesme *Pisma od ovoga strašnoga boja* (br. 33), stihovi br. 57-84, str. 346.

Nije neobično da se u usmenoj epskoj pjesmi pojavljuju vile¹⁹², pa ih ima i u Kačićevim stihovima. Primjer:

*Kad vidila Vila Slovinkinja
da ne može bratje zavaditi,
leti ona gori na planinu
pak zavika s visoki planina.*¹⁹³

Pismo kao motiv.¹⁹⁴ Primjer:

*Kad je Musa knjigu proučio,
privari se, ujide ga zmija,
ter ostavi Juru gospodara,
ode dvorit Otmanović cara.*¹⁹⁵

Junaci plaču.¹⁹⁶ Primjer:

*Pada Musa na noge Jurine
ter ji gorkim suzama polivaše;
svu je vojsku na plač okrenuo,
a najveće bana Skenderbega.*¹⁹⁷

¹⁹² Maretić, Tomo: *Naša narodna epika*, Knjižara Jugoslavenske akademije, Zagreb 1909, str. 251.

¹⁹³ Iz pjesme *Pisma od Kotromanovića* (br. 16), stihovi br. 29-32, str. 233.

¹⁹⁴ Maretić, Tomo: *Naša narodna epika*, Knjižara Jugoslavenske akademije, Zagreb 1909, str. 257.

¹⁹⁵ Iz pjesme *Pisma od ovoga strašnoga boja* (br. 33), stihovi br. 21-24, str. 344.

¹⁹⁶ Maretić, Tomo: *Naša narodna epika*, Knjižara Jugoslavenske akademije, Zagreb 1909, str. 260.

¹⁹⁷ Iz pjesme *Pisma od ovoga strašnoga boja* (br. 33), stihovi br. 217-220, str. 350.

Brojevi.¹⁹⁸ Primjer:

*Trikrat moli majka sinka svoga
da ne kara puka cetinskoga.*¹⁹⁹

Humor i fina ironija.²⁰⁰ Primjer:

*»Kažu meni, Musa kapetane,
da takoga ne ima junaka
u Turčina ni u kaurina.
Ali ti je zaludu junaštvo,*

*zašto dvoriš slipa gospodara
koji ne zna za junaštvo tvoje.
Da ti dvoriš cara čestitoga,
odavna bi bio za vezira.*²⁰¹

6. VEZA KAČIĆ – GRABOVAC

Ne treba propustiti osvrnuti se na povezanost Andrije Kačića Miošića i njegovog *Razgovora ugodnog* s Filipom Grabovcem i njegovim *Cvitom razgovora*.

Riječ je o dvojici subraće i suvremenika.²⁰² A bliskost među njima prepoznaje se i po peru. Kačićev *Razgovor ugodni* tiskan je deset godina

¹⁹⁸ Maretić, Tomo: *Naša narodna epika*, Knjižara Jugoslavenske akademije, Zagreb 1909, str. 91.

¹⁹⁹ Iz pjesme *Treća pisma od Sinja, kako dođe pod nj Mustaj – paša* (br. 103), stihovi br. 239-240, str. 710.

²⁰⁰ Maretić, Tomo: *Naša narodna epika*, Knjižara Jugoslavenske akademije, Zagreb 1909, str. 97-98.

²⁰¹ Iz pjesme *Pisma od ovoga strašnoga boja* (br. 33), stihovi br. 5-12, str. 344.

²⁰² Matić, Tomo: *Život i rad Andrije Kačića Miošića* u Kačić Miošić, Andrija: *Djela Andrije Kačića Miošića*, HAZU, Zagreb 1942, str. 20.

kasnije²⁰³, kad se već nad Grabovcem nadvila osuda koja ga je odvela u smrt, a njegovo djelo pokušala zatomiti. Uzima se tako da je Kačiću bio poznat Grabovčev *Cvit* i da je iz njega crpio pojedine svoje stihove. Vidljivo je to u sličnosti Grabovčeve pjesme *Rat treći aliti što govore mali* i Kačićeve *Treće pisme od Sinja*.²⁰⁴

Ono što se sa sigurnošću može tvrditi je da je Filip Grabovac prvi franjevački pisac koji je u svom opusu afirmirao usmenu junačku epiku. Njegovim stopama krenut će i Andrija Kačić Miošić.²⁰⁵ Obojica su pisci pučkoprosvjetiteljskih epova.²⁰⁶ Ono što se razlikuje je ono je što je jednoga odvelo u tamnicu, a drugoga od nje sačuvalo. Odnos *Razgovora ugodnog* prema Mlečanima nije bio takav da bi njegova autora doveo u nepriliku.²⁰⁷ Tako će to djelo imati i sretniji put do svojih čitatelja. Razlika se očituje i u idejnim polazištima. Dok je kod Grabovca istaknutija ideja borbenog kršćanstva, kod Kačića je to ideja slovinstva. On proslavlja slovinsku povijest, kraljeve i ratnike.²⁰⁸

Uspoređujući konkretna mjesta Grabovčeva *Cvita razgovora* i Kačićeva *Razgovora ugodnog* sličnosti su vidljive u grđenju stanovnika Carigrada u Kačićevoj pjesmi br. 46 s grđenjem hrvatskih vojnika i časnika u Grabovčevom letku *Esortazione amorosa*. I sljedeća pjesma (br. 47), također o Carigradu, slična je jednoj Grabovčevoj, *Slavi Dalmacije*, i to po prepuštanju nekoć slavnog grada

²⁰³ Banović, Stjepan: Kako je Kačić pjevajući u svom "Razgovoru" o poginulim kršćanskim junacima Kandijskoga i Bečkoga rata vadio građu iz Grabovčeva "Cvita", *Zbornik za narodni život i običaje* 28, Zagreb 1962, str. 351. <http://dizbi.hazu.hr/object/12305>

²⁰⁴ Isto, str. 352.

²⁰⁵ Dukić, Davor: *Grabovčev Cvit razgovora i usmenoepska tradicija* u zborniku *Fra Filip Grabovac u kontekstu hrvatske kulture*, urednik: Neven Strukan, Poglavarstvo grada Vrlike – Matica hrvatska Vrlika – Matica hrvatska Sinj, Vrlika 1998, str. 113.

²⁰⁶ Fališevac, Dunja: *Kaliopin vrt II*, Književni krug, Split 2003, str. 115-116.

²⁰⁷ Švelec, Franjo: *Iz naše književne prošlosti*, Književni krug, Split 1990, str. 226.

²⁰⁸ Dukić, Davor: *Figura protivnika u hrvatskoj povijesnoj epici*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 1998, str. 128-129.

u ruke neprijatelja.²⁰⁹ Istu temu, pobjedu Sinjana nad Mustaj – pašom 1715. godine, obrađuju Kačićeva *Treća pisma od Sinja* i Grabovčev *Rat treći aliti što govore mali*.²¹⁰ U pjesmi br. 105 Kačić je u svojoj pohvali kaštelanskih junaka blizak Grabovčevoj pohvali Antuna Kumbata.²¹¹ U pjesmi br. 136 pak pjesnik razgovara sa slavnom Bosnom, baš kao što Grabovac razgovara sa slavnom Dalmacijom.²¹² Obojica spominju kotarske junake, Kačić im posvećuje pjesme od br. 87 do 93, Grabovac se njima bavi u prozi i jednoj kraćoj pjesmi. Popis im je gotovo identičan, a ti junaci nisu nepoznati ni usmenoj epici.²¹³ Sličan stav dvojica autora imaju i o Marku Kraljeviću. Za razliku od Grabovca Kačić mu priznaje junaštvo, ali ironično govori o njegovu plemenu koje sada radi korisnije stvari.²¹⁴ Osim različitog stava prema Mlečanima, Kačić se od Grabovca razlikuje i u svom stavu prema domaćima. On im je naklonjeniji, pa nije izazivao bijes svojih suvremenika.²¹⁵ Kačić pjeva o rodu Grabovčevih, iz kojeg je potekao i Filip Grabovac, nazivajući ih vitezovima.²¹⁶

Tako dvojicu franjevacu i pjesnika nije teško dovesti u vezu. Jedan je s tek nekoliko kamena utro put utjecaju svjetovne tematike i usmene epike da bi drugi iz istog popločao čitavu stazu, a sve na korist puku. Ostaju stoga jedan *Cvit razgovora* i jedan *Razgovor ugodni* da se i danas o njima u tom svjetlu govori.

²⁰⁹ Botica, Stipe: *Andrija Kačić Miošić*, Školska knjiga – Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Zbornik "Kačić", Zagreb 2003, str. 151-152.

²¹⁰ Isto, str. 203.

²¹¹ Isto, str. 207.

²¹² Isto, str. 232.

²¹³ Isto, str. 188.

²¹⁴ Isto, str. 129.

²¹⁵ Isto, str. 199.

²¹⁶ Isto, str. 175.

7. ZAKLJUČAK

Narod je u svojim pjesmama opjevao sebi važno, a trag na narodu i njegovoj povijesti, a onda i pjesmi, ostavili su i ratovi s Turcima. Narod je pjevao o svojim junacima i njihovim djelima da ih otme zaboravu, u pjesmi kakva može s pokoljenja na pokoljenje.

O istim tim junacima i djelima pjevat će i dvojica pjesnika, franjevac i suvremenika, Filip Grabovac u svom *Cvitu razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga* i Andrija Kačić Miošić u *Razgovoru ugodnom naroda slovinskoga*. I dok će se elementi usmene epike javljati tek u nekim Grabovčevim pjesmama, oni će biti prisutni u čitavoj Kačićevoj *pismarici*.

Ovaj rad pokazao je koji su to elementi usmene epske pjesme prisutni u spomenutim djelima. Tako su Grabovčeve pjesme *Iskazanje od oca fra Petra Kumbata* i *Rat treći aliti što govore mali* i Kačićeve *Pisma od Kotromanovića* (br. 16), *Pisma od ovoga strašnoga boja* (br. 33) i *Treća pisma od Sinja, kako dođe pod nj Mustaj – paša* (br. 103) pisane desetercem, stihom karakterističnim za usmenu epiku. Deseterac može zahtijevati sklanjanje samo druge imenice, dok prva ostaje u nominativu kako broj slogova u stihu ne bi bio prevelik, kao i genitiv na mjestu akuzativa i zamjenu nominativa vokativom kako stih ne bi bio prekratak. Deminutivi i ponavljanje riječi na početku stiha javljaju se kako bi broj slogova bio potpun. U stihovima se prezime spominje ispred imena, a od dviju riječi povezanih veznikom *i* kraća se spominje prva. Javljaju se stajaće riječi, epiteti i prilozi postojano uz neke glagole. Usmenojoj epici nisu strane ni poredbe i hiperbole, a njezina je osobitost slavenska antiteza. Počeci su joj stereotipni, nisu joj strani dijalozi i monolozi, kao ni opisi. U njoj se javljaju vile i pisma, a njezini junaci plaču. Istinu zaodijeva humorom i finom ironijom. Sve su to elementi pronađeni u spomenutim Grabovčevim i Kačićevim pjesmama.

Upućuje to na bliskost Grabovca i Kačića usmenojoj epici. Ne čudi to jer su obojica svoja djela namijenila puku pa su mu ga i donijela u njemu bliskom ruhu.

I dok je Grabovčevo gorjelo na lomači, Kačićevo je djelo imalo sretniji put do puka kojem je bila namijenjeno. Ipak, oba su sačuvana i svjedoče o franjevcima koji su prvi u opus franjevačke književnosti uveli svjetovnu tematiku i usmenu epiku. Odabrani su zato kako bi svojim *Cvitom razgovora* i *Razgovorom ugodnim* i danas svjedočili o važnosti one književnosti koju stvara narod, pa i o njezinoj ljepoti. Narod, Grabovac i Kačić opjevali su narodu blisko da ostane sačuvano kao živa uspomena i onda kada svjedoka vremena više ne bude.

8. POPIS LITERATURE

1. Banović, Stjepan: Kako je Kačić pjevajući u svom "Razgovoru" o poginulim kršćanskim junacima Kandijskoga i Bečkoga rata vadio građu iz Grabovčeva "Cvita", *Zbornik za narodni život i običaje* 28, JAZU, Zagreb 1962, str. 351-369. <http://dizbi.hazu.hr/object/12305>
2. Bošković – Stulli, Maja: *Što je usmena književnost* u Bošković – Stulli, Maja i Zečević, Divna: *Usmena i pučka književnost*, Liber, Zagreb 1978, str. 7-67.
3. Botica, Stipe: *Andrija Kačić Miošić*, Školska knjiga – Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Zbornik "Kačić", Zagreb 2003.
4. Botica, Stipe: *Andrija Kačić Miošić i narodna pjesma* u zborniku *Fra Andrija Kačić Miošić i kultura njegova doba*, urednik: Dunja Fališevac, HAZU, Zagreb 2007, str. 143-149.
5. Botica, Stipe: *Filip Grabovac*, Zavod za znanost o književnosti, Zagreb 1990.
6. Buljac, Miljenko: *Kaliopine lovorike*, Matica hrvatska Sinj, Sinj 2002.

7. Čubelić, Tvrtko: *Junačke narodne pjesme*, Školska knjiga, Zagreb 1963.
8. Delorko, Olinko: *Narodne epske pjesme*, Matica hrvatska, Zagreb 1964.
9. Dukić, Davor: *Figura protivnika u hrvatskoj povijesnoj epici*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 1998.
10. Dukić, Davor: *Grabovčev Cvit razgovora i usmenoepska tradicija* u zborniku *Fra Filip Grabovac u kontekstu hrvatske kulture*, urednik: Neven Strukan, Poglavarstvo grada Vrlike – Matica hrvatska Vrlika – Matica hrvatska Sinj, Vrlika 1998, str. 113-121.
11. Dukić, Davor: *Poetike hrvatske epike 18. stoljeća*, Književni krug, Split 2002.
12. Dukić, Davor: *Tematološki ogledi*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 2008.
13. Dukić, Davor: *Usmene epske pjesme I*, Matica hrvatska, Zagreb 2004.
14. Fališevac, Dunja: *Kačićeva poetika u kontekstu poetičkih programa hrvatske književne kulture 18. stoljeća* u zborniku *Fra Andrija Kačić Miošić i kultura njegova doba*, urednik: Dunja Fališevac, HAZU, Zagreb 2007, str. 91-120.
15. Fališevac, Dunja: *Kaliopin vrt II*, Književni krug, Split 2003.
16. Grabovac, Filip: *Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga*, JAZU, Zagreb 1951.

17. Kačić Miošić, Andrija: *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, Liber, Zagreb 1988.
18. Maretić, Tomo: *Naša narodna epika*, Knjižara Jugoslavenske akademije, Zagreb 1909.
19. Matić, Tomo: *Život i rad Andrije Kačića Miošića* u Kačić Miošić, Andrija: *Djela Andrije Kačića Miošića*, HAZU, Zagreb 1942, str. 5-52.
20. Matić, Tomo: *Život i rad Filipa Grabovca* u Grabovac, Filip: *Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga*, JAZU, Zagreb 1951, str. 5-18.
21. Mlač, Krešimir: "Postanak i razvoj tradicionalnog a osobito epskog pjesništva", *Zbornik za narodni život i običaje* 48, JAZU, Zagreb 1980, str. 351-400. <http://dizbi.hazu.hr/object/13391>
22. Rišner, Vlasta: *O jeziku A. Kačića Miošića* u zborniku *Fra Andrija Kačić Miošić i kultura njegova doba*, urednik: Dunja Fališevac, HAZU, Zagreb 2007, str. 243-261.
23. Švelec, Franjo: *Iz naše književne prošlosti*, Književni krug, Split 1990.
24. Vončina, Josip: *Životopis Andrije Kačića Miošića* u Kačić Miošić, Andrija: *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, Liber, Zagreb 1988, str. 13-15.

9. PRILOZI

9.1. Grabovac, Filip:

Rat treći aliti što govore mali: proglasi ga đeneral Anđelo Emo u Sinju na prvi miseca sičnja godine 1715.

Sarašcer Mustaj – paša s velikom silom vojske dođe u Cetinu na 24. srpnja iste godine.

*Mustaj-paša u Cetinu dođe,
Dalmaciju svu robiti pođe.
Sto hiljada š njime vojske biše,
na pripisu bijaše je više.*

5 *Na Kosincu vodu pribrodiše,
do varoša sinjskog porobiše.
Pram izleti Vuckoviću Bože.
Odkud sili odolijet može
samo svojih trijest vitezova,*

10 *kakonoti sivi sokolova!
Tu se jednom s ognjem primetnuše
pak za britke corde okrenuše,
dvajest sedam Turak` oboriše,
a ranjeni i odviše biše.*

15 *Vučkoviću loša srića bila,
dva su mu se druga izgubila,
dva Lovrića žestoka junaka,
sin i otac, žalosna jim majka!
Sikuć Turke Filipe Lovriću*

20 *na konjicu svojemu orliču
namiri se na silna Turčina:
nije pomoć moru u pučina,
pogubi ga Bićanine Meo.
Sin doleti, da bi ga oteo.*

25 *Ne bi vrime, udri Ture s time,
glava veli: »Sinko, osveti me!«
Oko Grge obletiše Turci,
s ćordom Grgo brani se u ruci,
on se brani, da glavu sarani,*

30 *oko sebe mnogo Turak` rani.
I na njemu mnoge rane biše,
mal ga Turci s kopji oboriše.
Tute Grle na zemljicu pade,
kako pade, tako i ostade.*

35 *To iz grada gleda providure,
tada se je povratilo Ture.
Ljuto cvili Vučkoviću Bože:
zaludu je, povratit ne može.
Žali serdar dva Lovrića svoja:*

40 *»Jao meni, dva sokola moja,
dvi aždaje od Cetine ravne,
nigda ne ću pribolijet rane!«
Tako žali, utišit se ne će.
Mući, Bože, žalosti je veće,*

45 *žalosti je i čemera više.
Na Otoku zbig cetinjski biše:
braniše se, ostat ne mogoše,
jere Tuirci silom primogoše.*

*Cetina se voda zajazila,
50 turska sila kad je ugazila.
Dokle priđe i na Otok dođe,
sila Turak` niz vodicu pođe.
Isikoše, roblje zarobiše,
tute Turci mnogo zadobiše:
55 po Cetini svuda opliniše
pak pod Sinjem tabor učiniše.
Otle vojska uz Cetinu pođe,
sve robeći pod Vrijiku dođe.
Oni gine, koji se ne nada,
60 pod Vrljiku dođe iznenada.
Kad razviše zelene barjake,
osvojiše varoš i čardake.
Pridobiše prija, nego kada
mnogo Ture na zemljicu pada.
65 Varošani brane misto lipo,
mal je Ture navalilo slipo.
Varošanom dodijaše rane,
okrenuše bižat uza strane.
Kako oni pleća okrenuše,
70 onda Turci ćorde potegnuše,
isikoše varošane mlade,
mal se Turci po varošu lađe.
Tu Grabovac Antona uteče,
i nikom će na zlo biti veče.
75 Turci vele: »Velika zijana,
i nikog će cvilit umijana!«
Kad s` upali varoš i čardaci,*

digoše se do neba oblaci.
Mali gradu ništa ne mogoše,
80 *veće sa sve strane oblegoše,*
oblegoše, udaraju kruto.
Vrljičani odbijaju ljuto,
živim ognjem i stinom studenom
tu se brane zakonu ledenom.
85 *Kad li sunce nad goricu pade,*
tad na viru Turčin zvati stade:
»Pridajte se, mladi Vrljičani,
ne ginite kano Otočani:
vira cara i našega paše,
90 *što morete, iznosite vaše.*
Viru našu potrti ne ćemo,
što vas bude, oprostit sve ćemo.
Vrljičani, tu ostat ne ćete,
zaludu se vi ognjem mećete.
95 *Izgibije vaše ne ljubite*
i tolike duše ne gubite!«
Vitezovi zaludu vonjici,
kad glavari tu su plaćenici.
Tada oni učiniše zbore,
100 *Vrljičanom ovako govore:*
»Učiniti drugo ne znademo,
neg već odi da se pridademo.
Što nam došlo bijaše pomoći,
to pobiže sve prošaste noći:
105 *biju pišci grada Šibenika*
i soldati plaćeni konjika.

*Prah ne valja, ne more raniti,
s čime ćemo Vrljiku braniti?
Ne imamo nikakove rane,
110 ljute će nas dopadnuti rane.
Grijota je duše zapustiti,
kolike su, valja oprostiti;
kad je vira, da se oslobode,
nek jih Turci za roblje ne vode.»*

115 *Vrljičani tome pristadoše
paka Turkom ključe pridadoše.
Sve se u kov i skerlet obuče,
svako blago, što se more, vuče.
Duša biše petnajest stotina.*

120 *Plakala bi tad studena stina
gledajući tuge i žalosti:
Turčin nejma nikakve milosti.
Kad li Turci u grad nagrnuše,
vas ta skerlet i kov odgrnuše,*

125 *dicu malu na četvero deru,
što je staro, po zemljici steru,
a neviste i lipe divojke
poturice fataju za dojke.
Sve za roblje raspadoše Turci*

130 *i raznose kako mrki vuci.
Tu su tuge, velike žalosti,
tute nejma nikakve milosti.
Majke žale, a divojke ciču,
a neviste »Jao meni!« viču,*

135 *mala dica od glad` zacemula,*

- sva bijela lica povenula.
Te žalosti nije bilo prija:
Bože, šalješ radi naši grija!
Tu su bila, velika čudesa,
140 pokaranje to je od nebesa.
Vrljičani, nesrića je vaša,
u ti čas se dilit ktiše paša.
U za čas ga tako zaitili
i nesriću svoju uitili.*
- 145 Kolike se izgubile duše
i ta mista kako se prosuše:
nigda vire u Turčinu nije,
što učini, da ga Bog ubije!
Mustaj – paši kad razumit dali,*
- 150 Vrljičani da su se pridali,
on telara šalje neka viče,
da u roblje to nitko ne tiče,
tko b` odveo roba od Vrljike,
seb` će tuge, žalosti velike.*
- 155 Zaklinje se i govori paša:
»Zaplatiće, Turci, glava vaša.
Od Vrljike što je godi bilo,
pod pašino dovedite krilo.
Svojoj viri ne će pokratiti,*
- 160 sve će roblje natrag povratiti.«
Od naredbe proletiše glasi
Glamočanom; digoše se Vlasi,
protiv tome biće oni jaci.
Digoše se po vojsci barjaci*

165 *sve Livljana, mladi Glamočana:
sad nestaće zmija Vrljičana.
Sve na viku k Mustaj – paši dođe
i ovako govoriti pođe:
»Mustaj-paša, mila majko naša,
170 milosrđe, budi volja vaša!
Muhameda tako ti zlamena,
sici, paša, zmije iz kamena.
Nami jesu vrata zatvorili,
strah i žalost na nas oborili,
175 svuda robe i do Banje Luke.
Upadoše sad u naše ruke:
nigda š njima mira ne imamo,
sve za bitke ćorde poimamo.
Ili sići silne Vrljičane
180 il Livljane, tvoje Glamočane.
Tako l` ne ćeš učiniti moći,
protiv ćemo mi do cara poći.«
Kad je paša razumio za to,
ter ovako odgovori na to:
185 »Što oružje god nositi može
(oh nepravde i nevire, Bože!)
da se siče, zovite dželate,
a pustite plaćene soldate.
Sve ostalo za roblje vodite.
190 Uklon` te se, od mene odite!«
Izgiboše glasni Vrljičani,
to platiti kad će Glamočani!
Vrljičani, sokolići mali,*

nek se Livno ni Glamoč ne fali:
195 *spomen` te se od rodbine gdi je,*
nigda vire u Turčina nije.
Dalmacije mnogo porobiše,
strah Božiji na krstjani biše.
Biti Sinj grad okrenuti staše,
200 *meterize svuda zakopaše.*
Oni rade, da kako privare,
tere sinjske dozivilju glavare:
»Pridajte se, sinjski, vitezovi,
po Cetini bićete knezovi.«
205 *Obećaju blago svakojako:*
»Dobro biti i staćete jako.«
Sinjani su govorili paši:
»A kamo nam Vrljičani naši?
Kamo t` vira, udrila te smira,
210 *Bog t` ubio, ne bilo ti mira!«*
Turčin radi, da kako privari.
Tu u gradu bijaju glavari,
biše Balbi Zorzi providure,
viteški se brane svake ure.
215 *Kavalijer dom Ivan Grčiću*
i fra Pavle starce Vučkoviću
i fra Stipan, kapelan od bana
tute osta do suđenog dana.
I tu biše više redovnika
220 *svetog Frane, ma dobri vojnika,*
i serdaru Vučkoviću Bože:
oni brane, što se više može.

*I serdar je Tomašević Jako,
 Sinja grada brane svakojako.*

225 *Vojvoda je Grabovac Antona,
 tere brane vire i zakona.
 Od pišaca vojvoda Čuliću
 i tu biše Ivane Guliću,
 tu je bio Grgo Bakoviću,*

230 *gdi si sada, Stojó Jankoviću!
 Arambaša biše vitezova
 kakonoti sivi sokolova,
 kojim ovdi ne stavi imena,
 jer je prošlo od tada vrimena.*

235 *Tvrdo brane, pridavat se ne će,
 Turčin bumbe i lumbarde meće? I
 Topčije se pometoše grada,
 nije korist više lumbarada.
 Tad lumbarde primakoše Turci:*

240 *»Sinj«, rekoše, »u našoj je ruci!«
 Kad Grabovac vidi, Bakoviću,
 dobar junak Ivane Guliću,
 tada oni staše na lumbarde,
 Turci skubu svoje side brade.*

245 *U to vrime uzmakóše Turci, –
 Bože, to je sve u tvojoj ruci!
 Potom Turci na juriš udriše
 i zida se grada ufatiše.
 Živi oganj iz grada prosuše:*

250 *»Pomoć daj nam, milostiv Isuse!«
 Turak` pada petnajest stotina:*

*nije to grad od kakvi plotina,
kad bi godi na juriš ustalo,
po toliko Turak` bi ostalo.*

255 *I još Turci ostaviti ne će,
na grad oni udaraju veće.
Ostavi jih, da bi vrat slomili,
svu Cetinu jesu odronili:
nasluša se veće lumbarada,*

260 *već mi reci, što od Sinja grada.
Kako će se Sinj grad obraniti
i u njemu duše saraniti?
Al obrani sila od junaka
al dopade pomoć od Mletaka?*

265 *Ne obrani sila od junaka
nit dopade pomoć od Mletaka,
već u gradu bijaše prilika,
koja čini čuda privelika,
naše Gospe, majke od milosti,*

270 *neba, zemlje velike svitlosti.
Kad najvećma Turci udaraše,
ona turske sile sataraše.
Tu je sila kakonoti more,
Gospe svemu odolijet more.*

275 *Tko njoj slaže, svakom se prilaže,
u potriba svakije pomaže.
Tu se Gospe tri puta znojila
moleć Sina, koga je dojila:
»Dragi sinko, moj mili Isuse,*

280 *evo platno od grada rasu se.*

*Plaćna gledat ja ne mogu puka
ni od puka velika jauka.
Zarad, sinko, tvoje teške muke
ne daj puka u nevirne ruke.*

285 *Tako t` moje muke i žalosti,
ti se prigni, grišniku oprosti!«
Isus Gospi tijo odgovara:
»Njijova je opačina stara.
Pusti mene, moja majko mila,*

290 *pokaraću sad njijova dila;
od nji su mi dodijali grisi,
nek im sindžir oko vrata visi.«
Trikrat Gospe svom se moli Sinu,
dokle Isus milostju obsinu:*

295 *»Pogrditi ktija zloće svake,
sad ne mogu radi tebe majke.«
Poslušajte velika čudesa,
što će sada pasti iz nebesa!
Na Turčina pade srdobolja,*

300 *zla godina i svaka nevolja.
Bi pomora mnogo od Turaka,
naraniše po Cetini raka;
psi, orline po polju razvlaču,
Muameda neka ne alaču.*

305 *Turak` osta trideset hiljada –
o žalosti, koji š njome vlada!
Pak ovako i Turci mi kažu,
nek čuvaju po Cetini stražu.
Kad na večer bilo Gospojine,*

- 310 *strah dopade, kolda munja sine:
pogiboše pomamljeni Turci,
Sinj grad osta u hrvatskoj ruci.
Gospe ima svakojaka lika:
to, rekoše, njezina prilika.*
- 315 *Lipe moći, u nje su pomoći,
ona liči od svake nemoći.
Vapi, brate, čas svakoga danka,
ona čini čuda brez pristanka.
Spomen imaj na suhu i vodi:*
- 320 *Bog i Gospe, drugi ne slobodi.
Redovnici od svetoga Frane
tute Gospu u poštenju rane.
Fa-la tebi i tvojemu Sinu:
silu razbi i osta u Sinju.²¹⁷*

9.2. Kačić Miošić, Andrija:

Pisma od ovoga strašnoga boja (br. 33)

*Knjigu piše Otmanović care,
po imenu Memed Sulemane,
ter je šalje Musi kapetanu,
Skenderbega bana đeneralu;*

- 5 *»Kažu meni, Musa kapetane,
da takoga ne ima junaka*

²¹⁷ Grabovac, Filip: *Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga*, JAZU, Zagreb 1951, str. 222-229.

u Turčina ni u kaurina.

Al ti je zaludu junaštvo,

zašto dvoriš slipa gospodara
10 *koji ne zna za junaštvo tvoje.*
Da ti dvoriš cara čestitoga,
odavna bi bio za vezira.

Odi k meni, Musa kapetane,
evo tebi tvrdu viru dajem:
15 *daću tebi blago nebrojeno*
i pašaluk od Macedonije.

Ako li mi ti pogubiš bana
Skenderbega, tvoga gospodara,
daću tebi krunu pozlaćenu
20 *od lijepe zemlje Arbanije.»*

Kad je Musa knjigu proučio,
privari se, ujide ga zmija,
ter ostavi Juru gospodara,
ode dvorit Otmanović cara.

25 *Kada dođe caru čestitomu,*
lipo ga je care pričekao,
uza se je Musu postavio
da mu služe paše i veziri.

Pofali se Musa kapetane:

30 »Vira moja, moj čestiti care,
kako zgledam bana Skenderbega,
pozvaću ga na mejdan junaški.

Odsiću mu glavu na mejdanu,
osvojiću ravnu Arbaniju.

35 Već te molim, moj čestiti care,
da mi dadeš silnu vojsku tvoju.«

Što zapita Musa kapetane,
što zapita, to mu care daje:
dvajest i šest iljada konjika,
40 izabrani po izbor vojnika.

Diže vojsku cara čestitoga
priko ravne zemlje Romanije.
Kad je doša u zemlju Jurinu,
na Dibri je tabor učinio.

45 Maleno je vrime postojalo,
al to ide Skenderbeže bane
i s njim vojske dvanajest iljada
Arbanasa, po izbor konjika.

Stade vojska Arbanasa bana
50 blizu Turske nasrid polja ravna;
ali prija neg se udariše
dvi ognjene nasrid polja vojske,

viče junak iz vojske careve,
po imenu Atmadža delija:
55 »Je li koga porodila majka
da m` izade na mejdan junaški?«

To je čuo Gropa Zakarija,
knez i vitez, junak od starine:
on ne može srcu odoliti,
60 već se skače na konja viteza.

Udari ga čizmam i mazumam
i položi kopje od mejdana,
kubašlju nad oči nadmiče
ter poleti kano soko sivi.

65 Suproč njemu Atmadža delija,
udriše se, kako se sritoše:
jedan drugom rane ne zadaje
jer u štite kopja udariše.

Al evo ti goleme žalosti:
70 oba konja zemlji pokleknuše
od velike snage i itrosti,
mejdandžije na zemlju baciše.

Al se skaču na noge junaške
ter se svitlim sabljam udariše;
75 a kada se sablja izlomiše,
po bile se ufatiše ruke.

*Evo, brate, i gore žalosti!
Jedan drugom dohrvat ne može:
na usta jim bila pina skače,
80 al Turčinu bila i krvava.*

*Hrvaše se od jutra do podne;
Kada li je po podnevu bilo,
kleknu Turčin na zemljicu crnu
ter izgubi rusu glavu svoju.*

*85 Pogubi ga Gropa Zakarija,
Arbanasin, silni mejdandžija:
odnese mu glavu i odoru,
prikaza je Skenderbegu banu,*

*a on njemu krilo pozlaćeno
90 i na krilu dva draga kamena;
još mu daje od zlata kolajnu
kojano je u Mleci kovana.*

*Kad li vidi Musa kapetane
da je njemu vitez poginuo,
95 on skače na konja golema
ter izlazi nasrid polja ravna.*

*Pak zavika iz svega glasa
ter dozivlje Skenderbega bana.
Kako viče Musa kapetane,*

100 *razlišu se brda i doline:*

*»Skenderbeže, od Krojana bane,
ako si ti vitez od poštenja,
izađi mi na mejdan junaški,
zove tebe Musa kapetane.«*

105 *Muči bane, ne govori ništa,
već se misli i u zemlju gleda:
al ne muči Arbanasin Musa,
već ga psuje i ženom nazivlje.*

*Kada ga je bane razumio,
110 na ino se njemu ne mogaše,
vbeć poside dobra konja svoga,
po imenu Šarca velikoga.*

*Vučju kapu na oči nadmiče,
bije konja srebrnim mazumam
115 i položi kopje od mejdana
ter poleti kano lastavica.*

*Iz zuba mu vatra posipaše,
iz očiju munja udaraše.
Kada ga je Musa ugledao,
120 pristraši se, žalosna mu majka,

ter pobiže u vojsku carevu,
osramoti cara čestitoga,*

strah zadade svoj vojsci carevoj.

Tužan Musa, kamo tvoja fala?

125 *Al evo ti boja žestokoga!*

*Udriše se dvi vojske ognjene
nasrid Dibre, polja širokoga,
ter se biju prahom i olovom.*

Tu se biše tri debela sata,

130 *s obi strane mnogi izgiboše;
još se ne zna čiji mejdan biše,
ali turski ali arbanaški.*

*To je Juri i pomučno bilo,
zubim škrinu, a povadi ćordu;*

135 *na tursku je vojsku udario,
a za njime ostali konjici.*

*Leti Jure kroz vojsku carevu
kano vuče kroz bijele ovce,
krvave mu ruke do ramena,*

140 *Šarcu konju griva do strimena.*

*Sikuć jadne careve delije
nasrid Dibre, polja velikoga,
prisicaše konje i konjike,
još i one mlade oklopnike.*

145 *Njega Turci podnit ne mogahu,*

*natrag bila pleća okrećahu.
Pobigoše uz polje ravno,
a za njima Arbanasi mladi.*

*Sikoše ji do mrkloga mraka,
150 dvajest iljad` odskioše glava,
ali Musa osta na mejdanu
z dvi iljade mladi janjičara*

*ter se brani od jutra do mraka.
Ali mu je loša srića bila:
155 umiša se Skenderbeže bane
među Turke janjičare mlade*

*ter ji kolje kano janjce male.
Al uteče Musa kapetane:
ne bi ni on junak utekao,
160 veće ga je dobar konj odnio.*

*Biži Musa od grada do grada,
dođe plaćuć caru čestitomu
i š njim vojske četiri iljade:
malo, brate, i to izranjeno.*

*165 Kada ga je care ugledao,
srdito je Musi besidio:
»Bre, dišeri, đidi đaurine,
kamo vojska Otmanović cara?*

Kamo moje paše i kadije?
170 *Kamo li mi age i spaije?*
Di je mejdan, di je tvoja fala?
Di je bana Skenderbega glava?

Zovite mi crnog Arapina
Ibraima, mojega dželata,
175 *da pogubi jednog aranzadu*
koji mi je ogulio bradu.«

Vele njemu Turci janjičari:
»Nemoj, care, mili gospodare,
jer je junak Arbanasin Musa
180 *ka i vitez Skenderbeže bane.*

Al junaci nisu tvoji Turci
nit su mrki iz gorice vuci,
zašto bila pleća okrenuše
ter uz polje ravno pobigoše.

185 *Sam ostade Musa na mejdanu*
z dvi iljade tvoji janjičari.
Sad promisli, care gospodare,
je li pravo pogubiti Musu!«

Kada ji je care razumio,
190 *prosi život Musi kapetanu,*
al ga tira iz dvora biloga
neka umre od glad` i od žeđe.

*Mislio se Arbanasin Musa
kuda li će, na koju li stranu:
195 »Da bi biža k caru tatarskomu,
pridaće me caru nevirnomu.*

*Da bi biža kralju ungarskomu,
Ungarci su ljudi ponositi,
neće niko ni gledati na me,
200 kolik` da sam roda horjatskoga.*

*Da pobignem duždu mletačkomu,
skoro se je s Jurom pobratio,
psovaće me i žene i dica
ter će reći da sam izdajica.*

*205 Sada znadem što ću učiniti:
vrću težak sindžir na grjoco
i otiću k momu gospodaru
Skenderbegu, od Krojana bana.*

*210 U njega je srce milostivo,
milostivo i Boga bojeće,
meni će se Jure smilovati
i opet ću š njime vojevati.«*

*Što je reka, to je učinio:
na grlo je sindžir postavio
215 ter pobiže k Juri gospodaru,*

a zafali Otmanović caru.

*Pada Musa na noge Jurine
ter ji gorkim suzama polivaše;
svu je vojsku na plač okrenuo
220 a najveće bana Skenderbega.*

*Diže Musu za bijelu ruku,
suze tare, š njime se celiva,
Musu tiši, za zdravlje ga pita,
a ne kori kuda se skita.*

*225 Povrati mu sela i varoše,
ravna polja, zelene livade,
đeneralstvo, koje imadiše
prija nego utekao biše.*

*Još je Jure tijo govorio:
230 »Ko bi moga Musu prikorio
prid junacim i prid vitezovim,
mojom sabljom odsiću mu glavu.«*

*Posli Musa bolji junak biše,
Barlecio i Sagredo piše:
235 iljadu je glava odsikao
i sramotu svoju osvitlao.²¹⁸*

²¹⁸ Kačić Miošić, Andrija: *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, Liber, Zagreb 1988, str. 344-350.

SAŽETAK

Rad govori o prisustvu elemenata usmene epske pjesme u *Cvitu razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga* Filipa Grabovca i *Razgovoru ugodnom naroda slovinskoga* Andrije Kačića Miošića. *Cvit razgovora* tiskan je 1747. godine u Mlecima. Prvo izdanje *Razgovora ugodnog* tiskano je 1756. godine, drugo 1759., oba u Mlecima. Obojica autora su franjevci te začetnici svjetovne tematike i elemenata usmene epike u franjevačkoj književnosti. Svoje su epove namijenili prosvjećenju puka. Usmene epske pjesme pjevaju o važnom za narod, pa su u njima opjevani junaci i događaji iz njegove povijesti, a na narodu su svoj trag osobito ostavili ratovi s Turcima. To su pjesme ispjevane u desetercu. U njima se javljaju stereotipni počeci, koriste se epiteti, poredbe i hiperbole. Među elemente usmene epske pjesme ubrajaju se i dijalози, monolozi, opisi te humor i ironija. Njihovi junaci pišu pisma i plaču. Za navedeno su dani primjeri iz dviju Grabovčevih i triju Kačićevih pjesmama što ukazuje na prisustvo elemenata usmene epike u opusu dvojice autora.

KLJUČNE RIJEČI: Filip Grabovac, Andrija Kačić Miošić, usmena epska pjesma, deseterac, junak, Turci